

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Історико-філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур

Кваліфікаційна робота магістра

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА МАТЕРІАЛІ ВИВЧЕННЯ ЛІРИЧНИХ
ТА ЛІРО-ЕПІЧНИХ ТВОРІВ У 9 КЛАСІ ЗЗСО) __

Виконав: здобувач освітнього
ступеня магістра
денної форми здобуття освіти
навчання ОНП «Середня освіта
(Українська мова і література.
Зарубіжна література)»
спеціальності 014 Середня освіта
Предметна спеціальність 014.01
Середня освіта
(українська мова і література)
Ледовський Володимир
Русланович

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук, доцент
Авксентьєва Галина Андріївна

Одеса – 2026 рік

Зміст

Вступ.....	3
РОЗДІЛ I. Теоретико-методичні засади використання інтерактивних технологій на уроках української літератури.....	9
1.1. Поняття інтерактивних технологій у сучасній педагогічній науці.....	9
1.2. Сутність інтерактивного підходу до вивчення української літератури.....	13
1.3. Інтерактивні технології як засіб формування літературної компетентності учнів.....	15
Висновки до розділу I.....	20
РОЗДІЛ II. Методика використання інтерактивних технологій у процесі вивчення ліричних та ліро-епічних творів у 9 класі.....	22
2.1. Форми й методи використання інтерактивних технологій на уроках української літератури.....	22
2.2. Система інтерактивних завдань у процесі вивчення ліричних та ліро-епічних творів.....	28
2.3. Організація та проведення експериментального навчання.....	34
2.4. Аналіз результатів експериментального дослідження.....	48
Висновки до розділу II.....	51
Висновки.....	52
Список використаних джерел.....	55
Додатки.....	60

Вступ

Актуальність дослідження. У сучасних умовах реформування української системи освіти особливого значення набуває проблема оновлення змісту літературної освіти у закладах загальної середньої освіти. Зміни, що відбуваються у межах реалізації концепції Нової української школи, зумовлюють переосмислення мети, змісту та методів викладання української літератури. Літературна освіта сьогодні розглядається не лише як процес засвоєння учнями певного обсягу літературознавчих знань, а й як важливий чинник формування духовно розвиненої, компетентної та творчої особистості.

Особливої уваги потребує організація літературної освіти у 9 класі, оскільки цей етап завершує цикл базової середньої освіти та є важливим періодом інтелектуального й світоглядного становлення учнів. Саме в підлітковому віці формується читацька культура, розвивається здатність до самостійного аналізу художнього тексту, удосконалюються навички критичного мислення та емоційно-ціннісного сприйняття літератури. У Державному стандарті базової середньої освіти зазначено, що мовно-літературна освітня галузь спрямована на «розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, читають і сприймають літературу для духовного, культурного та національного самовираження» [17].

Сучасна літературна освіта орієнтується на компетентнісний підхід, який передбачає формування в учнів умінь застосовувати набуті знання у практичній діяльності, аналізувати художні твори, аргументовано висловлювати власну думку та інтерпретувати літературні явища. На думку О. Пометун, «компетентнісно орієнтоване навчання спрямоване не лише на накопичення знань, а й на формування здатності діяти в різних життєвих ситуаціях» [46, 18].

У зв'язку з цим урок літератури має забезпечувати розвиток ключових і предметних компетентностей, читацької грамотності, творчих здібностей та комунікативної культури учнів.

Важливим завданням сучасної літературної освіти є формування в школярів стійкої мотивації до читання. У добу цифровізації та стрімкого розвитку інформаційних технологій проблема зниження інтересу підлітків до художньої літератури набуває особливої актуальності. Тому сучасний учитель літератури повинен використовувати інноваційні методи навчання, інтерактивні технології, цифрові освітні ресурси та медіатексти, що сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів. У Концепції Нової української школи наголошується, що одним із пріоритетних завдань освіти є виховання особистості, здатної критично мислити, творчо діяти та навчатися впродовж життя [26].

Літературна освіта в 9 класі також виконує важливу виховну функцію, оскільки через ознайомлення з художніми творами учні долучаються до національних і загальнолюдських цінностей, усвідомлюють культурно-історичний досвід народу, формують морально-етичні орієнтири. За словами О. Савченко, «освіта повинна забезпечувати не лише інтелектуальний розвиток особистості, а й її духовне становлення» [51, 37]. Саме література як мистецтво слова сприяє розвитку емоційної сфери учнів, вихованню емпатії, толерантності та здатності до міжкультурного діалогу.

Сучасна шкільна освіта постійно вдосконалюється та розвивається. Цей процес передбачає пошуки нових методів та технологій опрацювання матеріалу та формування компетентностей на уроках української літератури. «... перед освітою постають нові завдання: школа повинна орієнтуватися на створення оптимальних умов для розвитку кожної дитини, спрямовуватися не на заучування, а на формування в учнів здібностей самостійно осмислювати навколишню дійсність» [25, 3]. В руслі інноваційних підходів розглядають методисти й інтерактивне навчання, яке дає можливість активізувати роботу

щодо вивчення як теоретичного, так і практичного матеріалу. Тому значущими стають дослідження спрямовані на розвиток самостійної всебічно розвиненої особистості. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення методики викладання літератури відповідно до сучасних освітніх вимог та потреб учнівської молоді.

Останнім часом у державних освітніх стандартах усе більше зосереджується увага на різноманітних новаторських підходах до організації навчального процесу, головним завданням якого є розвиток «... інноваційних освітніх технологій у навчальному процесі з метою забезпечення переходу освіти на нову, особистісно орієнтовану парадигму. Визначальною рисою особистісно орієнтованого навчання є взаєморозуміння, взаємодія, творча співпраця вчителя та учнів, викладача і студентів...» [25, 3].

Щодо розробки теоретичного підґрунтя інтерактивних технологій навчання маємо сьогодні значні напрацювання. Варто назвати роботи О. Пометун, В. Шуляр, А. Єрмоленко, О. Липчанко-Ковачик, Н. Коломієць, О. Захарчук-Дуке та багато інших. Привертають увагу дослідження І. Дичківської «Інноваційні педагогічні технології», Н. Коломієць «Дидактичні засади застосування інтерактивних методів навчання молодших школярів», в яких здійснюється обґрунтування специфіки застосування інтерактивних технологій. Тож помітним є зосередження уваги на застосуванні інтерактивних технологій навчання на уроках природничого спрямування, у початковій школі. Натомість виникає необхідність дослідження застосування інноваційних підходів саме до уроків літератури. Під таким кутом зору знаковим є дослідження О. Когут «Інноваційні технології навчання української мови і літератури», у якому автор детально розглядає застосування інтерактивних технологій на уроках української літератури та мови.

Мета магістерської роботи передбачає теоретичне та практичне дослідження застосування інтерактивних технологій на уроках української літератури у процесі вивчення ліричних та ліро-епічних творів у 9 класі.

Для успішної реалізації запропонованої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- 1) визначити сутність інтерактивного підходу до уроків літератури;
- 2) розглянути інтерактивний метод як засіб формування літературної компетентності;
- 3) проаналізувати методичні аспекти вивчення лірики та ліро-епосу у 9 класі;
- 4) розробити систему інтерактивних завдань на уроках вивчення поезій та поем;
- 5) організувати та провести експериментальне навчання за допомогою системи інтерактивних завдань;
- 5) здійснити аналіз результатів експериментального навчання.

Гіпотеза дослідження: вважаємо, що застосування інтерактивних технологій на уроках української літератури у процесі вивчення ліричних та ліро-епічних творів у 9 класі сприятиме підвищенню ефективності засвоєння виучуваного матеріалу.

Предмет дослідження — методика вивчення ліричних та ліро-епічних творів у 9 класах закладів загальної середньої освіти.

Об'єктом є процес застосування інтерактивних технологій, інтерактивних методів, різного рівня інтерактивних завдань спрямованих на поглиблений літературознавчий аналіз ліричних та ліро-епічних творів у 9 класі.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше систематизовано та обґрунтовано теоретичні основи інтерактивного навчання на уроках української літератури, доведено ефективність застосування інтерактивних технологій під час опрацювання ліричних та ліро-епічних творів. Розроблено систему інтерактивних завдань для опрацювання ліричних та ліро-епічних творів Тараса Шевченка у дев'ятому класі та експериментально перевірено ефективність її застосування на уроках української літератури.

Необхідність вирішення поставлених завдань сприяє використанню системи **методів**. Серед теоретичних ми послуговувалися такими методами, як аналіз, синтез, вивчення, узагальнення (для вивчення наукової, навчальної,

методичної літератури з проблеми інтерактивного навчання; для здійснення аналізу програми та шкільних підручників з української літератури у 9 класі, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду застосування інтерактивних технологій). Задіяні були й емпіричні методи дослідження: педагогічний експеримент, спостереження, статистична обробка даних.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження проводилося на базі ліцею ліцею «Крижанівський» Фонтанської сільської ради Одеського району Одеської області та Новодофінівської гімназії Фонтанської сільської ради Одеського району Одеської області.

Практична цінність дослідження зумовлена підвищенням ефективності засвоєння виучуваного матеріалу під час застосування інтерактивних технологій на уроках опрацювання ліричних та ліро-епічних творів Тараса Шевченка у дев'ятому класі. Тому результати дослідження можуть бути використані вчителями-філологами на уроках української літератури, а також при опрацюванні курсів з методики літератури у вищих навчальних закладах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерської роботи представлені у доповіді під назвою «Інтерактивні технології на уроках української літератури» на III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень» (Одеса, 2025), що була опублікована у збірці наукових статей [29, 153 — 160]. З теми дослідження також було виголошено доповіді на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень» (Одеса, 2026), III Міжнародній науково-практичній конференції «Мова та література в мультикультурному дискурсі», яка відбулася 30 квітня – 1 травня 2026 року у місті Лубни, а також X Міжнародній науково-практичній конференції «International experience in scientific research» (Чикаго, 2026).

Основні положення та результати дослідження викладено у таких публікаціях:

1. Інтерактивні завдання на уроках вивчення поем Тараса Шевченка. *The 10th International scientific and practical conference “International experience in scientific research” (May 14-16, 2026)*. Chicago: BoScience Publisher, 2026. P. 581 — 583.

2. Інтерактивні технології на уроках української літератури. *Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень*. Одеса : В. В. Букаєв, 2025. Вип. 3. С. 153 – 160.

Магістерська робота має традиційну **структуру**: вона складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ I. Теоретико-методичні засади використання інтерактивних технологій на уроках української літератури

1.1. Поняття інтерактивних технологій у сучасній педагогічній науці

Сучасна українська школа перебуває в умовах інтенсивних трансформацій, спрямованих на модернізацію освітнього процесу, гуманізацію навчання, забезпечення компетентнісного розвитку учня та створення середовища, у якому освітній процес стає активним, динамічним і взаємодієвим [29, 153]. Зрозуміло, що значущими залишаються знання набуті здобувачами освіти саме на заняттях, націлених на знайомство з творами мистецтва, які сприяють розвитку, вихованню та навчанню юнаків та юнок на основі шедеврів світової та української художньої літератури. Адже уроки світової та української літератури дають можливість учням долучитися до прекрасного, викликати певні емоції, про які ще Арістотель говорив, використовуючи поняття «катарсис». А також ознайомитися з найкращими здобутками світового та українського мистецтва слова.

Це одне з найважливіших завдань уроків вивчення української літератури. У зв'язку з цим слушною є думка методиста В. Шуляр, який у практично орієнтованій монографії під назвою «Ноомодель інтелігентного читача» підкреслює: «Засобами художньої літератури маємо формувати істинних українців, патріотів, які активними діями вирішуватимуть ті проблеми і виклики, які сьогодні оточили український народ із усіх сторін. Формування інтелігентних (компетентних) учнів-читачів як Людей Культури, які житимуть і діятимуть за вищими духовними законами і нормами – надзавдання нашого суспільства» [62, 12]. Саме важливе завдання щодо формування справжніх патріотів своєї землі за допомогою уроків літератури можна реалізовувати через систему інновацій у освіті.

Згідно з концепцією Нової української школи, одним із ключових напрямів оновлення змісту та форм навчання є впровадження інтерактивних

технологій, які стимулюють учнів до співпраці, дискусії, рефлексії та аналітичного мислення [46, 6].

У сучасній педагогічній науці особливого значення набуває проблема використання інтерактивних технологій навчання, оскільки сучасна освіта, як наголошувалося вище, орієнтується на формування активної, творчої та компетентної особистості, яка здатна не лише засвоювати готову інформацію, а й самостійно здобувати знання. У зв'язку з цим зростає значущість застосування саме інтерактивних технологій. Для їх ґрунтовного вивчення важливо з'ясувати та уточнити сутність таких понять, як «інтерактив», «інтерактивні методи» та «інтерактивні технології», а також розмежувати специфіку використання цих категорій у педагогічній теорії та практиці.

Поняття «інтерактив» містить у собі дві лексеми: «актив», який походить від латинського «*activus*», що позначає «діяльний, дійовий» [57, 36]; та «інтер» доволі поширений в іншомовній термінології префікс, що позначає «перебування поміж, періодичність дії...» [57, 356]. Сама ж лексема «інтерактив» походить від англійського слова «*interaction*», що означає «взаємодія». У сучасних словниках інтерактив трактується як взаємодія у формі діалогу або активного спілкування між суб'єктами діяльності. У Тлумачному словнику української мови поняття «інтерактив» визначається як «взаємодія через діалог» [14]. Водночас поняття «інтерактивний» трактується як «заснований на взаємодії, діалозі» [14]. У педагогічному аспекті інтерактив розуміють як організацію освітнього процесу, що базується на активній співпраці учнів і вчителя [56].

У педагогічному словнику інтерактивне навчання визначається як «навчання, побудоване на взаємодії учнів з навчальним середовищем» [49]. Отже, головною ознакою інтерактиву є активна взаємодія всіх учасників освітнього процесу, спрямована на спільне розв'язання навчальних завдань, розвиток комунікативних умінь та формування критичного мислення.

Науковці наголошують, що інтерактивне навчання суттєво відрізняється від традиційної моделі освіти. Якщо в традиційному навчанні учень часто виступає пасивним слухачем, то інтерактивне навчання передбачає його активну участь у пізнавальній діяльності. Педагог О. Пометун зазначає, що «інтерактивне навчання — це така організація освітнього процесу, за якої кожен учень є активним учасником колективного пізнання» [46, 9]. Для інтерактивного навчання головними відмінними рисами стають активність та взаємодія учасників процесу.

Поняття «інтерактивні методи навчання» є конкретизацією інтерактивного підходу до організації освітнього процесу. Інтерактивні методи — це способи та прийоми навчання, які забезпечують активну взаємодію учнів у процесі здобуття знань. До інтерактивних методів належать дискусії, дебати, мозковий штурм, рольові ігри, кейс-метод, робота в парах і групах, метод проєктів та інші форми колективної діяльності [11, 215].

Як зазначає Н. Волкова, інтерактивні методи спрямовані на створення умов, «за яких кожен учень стає активним учасником навчального процесу» [11, 215]. Їх використання сприяє розвитку комунікативної компетентності, критичного мислення, творчих здібностей та навичок співпраці.

Значущою є думка авторки «Словника-довідника з професійної педагогіки» А. Семенової, яка виокреслює принципи, що стають базисними для інтерактивного навчання. Мова ведеться про індивідуалізацію (індивідуальний підхід до кожного учня, врахування його психо-фізичних особливостей), гуманізацію (повага до людини), диференціацію (формулювання завдань різного ступеню складності на рівні одного учнівського колективу та й у різних класах також), демократизацію (рівні права та обов'язки усіх учасників навчального процесу). Педагогиня таким чином визначає аналізоване поняття: «Інтерактивне навчання – навчальний процес, що будується на принципах гуманізації, демократизації, диференціації й індивідуалізації та являє соціальне мотивоване партнерство, центром уваги якого є не процес викладання, а

організована творча співпраця рівноправних особистостей на рівні суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Інтерактивне навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання методів, що дають змогу створити ситуації пошуку, ризику, сумніву, успіху, протиріччя, переконання, співпереживання, задоволення чи смутку, аналізу та самооцінки своїх дій, спільне розв'язання проблем» [56, 80].

Поняття «інтерактивні технології» є ширшим за поняття інтерактивних методів. Сам термін «технологія» запозичений з технічних наук. Тому у «Словнику іншомовних слів» читаємо, що це «сукупність прийомів і способів одержання, обробки сировини», а також це наука, яка формулює та «вдосконалює ці прийоми і способи» [57, 824 — 825]. Ми ж говоримо про використання поняття «технологія» у гуманітарній науці, а саме у педагогіці. Нас цікавить педагогічна технологія у варіанті інтерактивної технології. Інтерактивна технологія — це цілісна система організації навчального процесу, яка передбачає комплексне використання інтерактивних методів, форм і засобів навчання для досягнення визначених освітніх результатів. Інтерактивні технології характеризуються системністю, послідовністю етапів, чітко визначеними способами взаємодії учасників освітнього процесу та прогнозованим результатом. У науковій літературі інтерактивні технології розглядаються як різновид педагогічних технологій, що базуються на співпраці та взаємодії. Н. Величко, аналізуючи зазначене поняття у дисертаційному дослідженні, розглядає його як «засноване на взаємодії» [7, 43].

У свою чергу науковець І. Дичківська зазначає, що педагогічна технологія — це «система функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, побудована на науковій основі» [18, 54]. Отже, інтерактивні технології охоплюють не лише окремі методи, а всю систему організації навчання.

Таким чином, поняття «інтерактив», «інтерактивне навчання», «інтерактивні методи» та «інтерактивні технології» є взаємопов'язаними, але не тотожними. Інтерактив визначає загальний принцип взаємодії учасників

освітнього процесу; інтерактивне навчання характеризує навчальний процес; інтерактивні методи є конкретними способами організації цієї взаємодії; інтерактивні технології становлять цілісну систему навчання, що базується на використанні інтерактивних методів і забезпечує досягнення освітніх цілей. Розмежування цих понять має важливе значення для ефективного впровадження інноваційних підходів у сучасну освіту. Для інтерактивного навчання головними відмінними рисами стають активність та взаємодія учасників процесу. А інтерактивні технології охоплюють не лише окремі методи, а всю систему організації навчання.

1.2. Сутність інтерактивного підходу до вивчення української літератури

Ми уже наголошували на специфіці уроків літератури та необхідності оновлення навчального процесу. Цьому і сприяють інтерактивні технології, які в умовах старшої школи відіграють надзвичайно важливу роль, оскільки саме в старших класах формується літературна компетентність учнів, здатність до критичного аналізу художнього тексту, вміння інтерпретувати авторські образи, порівнювати літературні явища та здійснювати міжтекстові зв'язки. Навчання лише тоді є ефективним, коли воно набуває характеру соціальної взаємодії, побудованої на діалозі, обговоренні й співпраці [46, 12].

Інтерактивні технології навчання передбачають такий підхід, за якого кожен учасник активно долучається до освітнього процесу. Інтерактивні технології навчання передбачають таку організацію занять, щоб учасник не міг бути пасивним: він змушений спілкуватися, співпрацювати та самостійно шукати знання [10, 128]. На різних рівнях здобуття сучасної освіти повсякчас використовуються нові стандарти, які враховують обов'язково і цифрові технології, серед яких помітне місце посідають інтерактивні методи навчання. Науковці О. Власій, О. Дудка та М. Стефанишин опублікували результатами нещодавніх досліджень щодо підвищення ефективності навчання та дійшли висновку, що використання інтерактивних технологій значно підвищує

мотивацію здобувачів і їхню активність. Тобто використання інтерактивних технологій «... підвищують якість навчання та його результативність», адже вони утримують увагу та стимулюють до глибшої участі в процесі [10, 128]. Тому педагогічні університети України активно впроваджують інтерактивні підходи у навчальний процес, щоб підготувати майбутніх філологів до динамічних потреб суспільства.

У науковій літературі поняття «інтерактивність» розглядається як багатоаспектне і відображає процес взаємодії суб'єктів освітнього процесу, у якому знання створюються у співпраці [15, 18; 46, 31] визначає інтерактивне навчання як форму організації пізнавальної діяльності, що передбачає активну міжособистісну комунікацію, залучення учня до колективної роботи, співтворчості та діалогу.

Ключовою ознакою інтерактивності є її діалогічність. Діалог між учителем та учнем, а також між учнями забезпечує «спільну зону знань», у якій кожен учасник процесу може долучитися до інтерпретації художнього тексту [35, 82]. Згідно з конструктивістським підходом, нові знання вибудовуються суб'єктом на основі досвіду, а інтерактивні методи створюють умови для формування особистісно значущих смислів [35, 82].

Специфіка літературної освіти передбачає відмінну від інших предметів систему інтерактивних методів. Література як шкільний предмет має унікальний потенціал для розвитку емоційної, ціннісної та інтелектуальної сфер учнів. Використання інтерактивних методів сприяє глибшому розумінню художнього тексту, активізує образне мислення, розвиває здатність висловлювати та аргументувати власну точку зору.

У своїх дослідженнях О. Литвин підкреслює, що інтерактивні прийоми є ефективним засобом формування критичного мислення, оскільки літературний текст є багатозначним, полісемантичним, і його сприйняття потребує активного інтерпретаційного діалогу. Науковець зазначає, що інтерактивність сприяє

переходу учня від репродуктивного рівня знань до проблемно-пошукового [30, 13]

А критичне мислення, у свою чергу, є складова літературної компетентності. За визначенням М. Кравчук, критичне мислення — це здатність аналізувати, оцінювати та інтерпретувати інформацію, робити висновки на основі доказів. Літературні уроки є природним середовищем формування цього типу мислення, адже аналіз художнього твору передбачає різноманітні блоки діяльності: визначення авторської позиції; аналіз мотивів персонажів; виявлення підтекстів; порівняння різних інтерпретацій; формування власного висловлювання [28, 20]

Інтерактивні методи, такі як проблемно-дискусійні моделі, колективне коментування, інтерпретаційні кола, стимулюють розвиток текстової компетентності, оскільки учні змушені не лише читати текст, а й осмислювати його через комунікацію.

Отже, організовуючи та плануючи конкретний урок літератури, необхідно враховувати специфіку предмету, яка передбачає використання відмінної від предметів природничого чи суспільного спрямування системи інтерактивних завдань.

1.3. Інтерактивні технології як засіб формування літературної компетентності учнів

У сучасних умовах реформування освіти одним із провідних напрямів навчання є реалізація компетентнісного підходу, який орієнтує освітній процес не лише на засвоєння учнями певної суми знань, а й на формування здатності використовувати їх у практичній діяльності. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема формування літературної компетентності старшокласників, адже саме література сприяє інтелектуальному, моральному та духовному розвитку особистості..

Літературна компетентність розглядається як комплексна характеристика особистості, що виявляється у здатності сприймати, аналізувати та інтерпретувати художній твір, визначати його ідейно-художні особливості, висловлювати власне ставлення до прочитаного та усвідомлювати культурну цінність літератури [45, 42]. Вона формується у процесі читацької діяльності та охоплює систему знань із теорії й історії літератури, читацькі вміння, естетичний досвід і ціннісні орієнтації учнів.

Науковці наголошують, що літературна компетентність не обмежується лише знанням змісту художніх творів. Важливими її складниками є вміння аналізувати художні образи, розуміти авторську позицію, визначати проблематику твору та самостійно інтерпретувати текст [22, 18]. Саме ці вміння забезпечують розвиток критичного мислення та формування читацької культури старшокласників.

Відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, одним із основних завдань літературної освіти є формування компетентного читача, здатного осмислювати художній текст, оцінювати його зміст та застосовувати набуті знання у різних життєвих ситуаціях [17]. Такий підхід спрямований на розвиток особистості учня, його творчих здібностей і комунікативних навичок.

У структурі літературної компетентності виокремлюють кілька взаємопов'язаних компонентів. Мотиваційний компонент передбачає наявність інтересу до читання та позитивного ставлення до літератури. Когнітивний компонент охоплює знання про літературний процес, творчість письменників і теоретико-літературні поняття. Діяльнісний компонент пов'язаний із формуванням умінь аналізувати художній текст, характеризувати персонажів, визначати художні засоби та висловлювати власні судження щодо прочитаного. Ціннісно-рефлексивний компонент забезпечує розвиток естетичних смаків, моральних переконань і здатності до особистісного осмислення літературних творів [38, 67].

Старший шкільний вік є особливо важливим періодом для формування літературної компетентності, оскільки саме в цей час учні здатні до глибокого аналізу художніх текстів, усвідомлення складних морально-етичних проблем та аргументованого висловлення власної думки. Розвиток абстрактного мислення й рефлексії сприяє більш усвідомленому сприйняттю літературних творів та формуванню читацької самостійності.

Ефективність процесу формування літературної компетентності значною мірою залежить від методів і форм організації навчання. Сучасна методика викладання літератури передбачає використання інтерактивних технологій, проблемного навчання, дискусій, творчих завдань, проєктної діяльності та написання есе. Такі методи сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку їхнього критичного мислення та здатності до самостійного аналізу художнього тексту [52, 91].

Важливе значення має також створення сприятливого читацького середовища, яке стимулює інтерес учнів до літератури. На думку дослідників, урок літератури повинен бути спрямований не лише на вивчення змісту твору, а й на формування емоційного ставлення до прочитаного, розвиток читацької культури та здатності співвідносити художні образи з власним життєвим досвідом [12, 103].

У сучасному освітньому просторі значно зростає роль інформаційно-комунікаційних технологій. Використання мультимедійних засобів, електронних бібліотек, інтерактивних платформ та цифрових ресурсів сприяє урізноманітненню освітнього процесу, підвищенню мотивації до читання та розширенню можливостей для самостійної роботи учнів.

Отже, формування літературної компетентності старшокласників є важливим складником сучасної літературної освіти. Цей процес передбачає розвиток читацьких умінь, критичного мислення, естетичного сприйняття художніх творів і здатності до їх інтерпретації. Ефективність формування літературної компетентності залежить від використання сучасних методів

навчання, урахування вікових особливостей учнів та створення умов для активної читацької діяльності.

Загалом вивчення лірики та ліро-епічних творів у шкільному курсі української літератури посідає важливе місце у процесі формування читацької компетентності учнів. Саме ці жанри сприяють розвитку емоційної сфери школярів, образного мислення, естетичних смаків і здатності до глибокого осмислення художнього тексту. Аналіз поетичних і ліро-епічних творів допомагає учням усвідомити духовні та моральні цінності, розвиває навички інтерпретації літературного твору та формує інтерес до художньої літератури.

У 9 класі вивчення лірики та ліро-епосу має особливе значення, оскільки учні цього віку характеризуються підвищеною емоційністю, прагненням до самопізнання та здатністю до осмислення складних морально-етичних проблем. Старшокласники вже можуть аналізувати художній текст не лише на рівні змісту, а й усвідомлювати його підтекст, символіку та авторську позицію. Водночас сприйняття поетичних творів часто викликає труднощі через їхню образність, емоційну насиченість і використання художніх засобів, що потребує відповідної методичної організації навчального процесу [12, 84].

Лірика як літературний рід відображає внутрішній світ людини, її переживання, почуття та емоційні стани. Основною ознакою ліричного твору є суб'єктивність зображення та емоційне осмислення дійсності. Саме тому під час вивчення поезії важливо формувати в учнів уміння не лише визначати тему та ідею твору, а й відчувати його емоційне звучання, розуміти роль художніх образів і засобів виразності у створенні поетичного змісту [19, 56].

Одним із важливих етапів роботи над ліричним твором є виразне читання. Інтонація, ритм, паузи та емоційне відтворення тексту допомагають глибше зрозуміти авторський задум і сприяють розвитку естетичного сприйняття літератури. Виразне читання також формує в учнів навички емоційного аналізу твору та вміння передавати настрій поезії.

Під час аналізу ліричних творів доцільно використовувати різні види роботи: визначення теми та основної думки, характеристику ліричного героя, аналіз художніх засобів, з'ясування символіки образів і мотивів. Особливу увагу слід приділяти дослідженню епітетів, метафор, порівнянь, риторичних звертань та інших засобів художньої виразності, оскільки саме вони створюють емоційно-образний зміст поезії та допомагають розкрити авторське бачення світу [38, 112].

Ліро-епічні твори поєднують у собі ознаки двох літературних родів — лірики та епосу. Для них характерна наявність сюжету, системи персонажів і водночас емоційного ставлення автора до зображуваних подій. У процесі вивчення ліро-епосу учні повинні аналізувати розвиток подій, вчинки персонажів, авторські відступи та художні деталі. Такий підхід сприяє формуванню цілісного сприйняття твору та розвитку аналітичного мислення [21, 93].

Ефективність вивчення лірики та ліро-епосу значною мірою залежить від методів навчання. Сучасна методика літературної освіти передбачає використання інтерактивних технологій, проблемного навчання, творчих завдань, дискусій та проєктної діяльності. Доцільним є застосування асоціативних вправ, складання схем і таблиць, написання есе, створення творчих презентацій та проведення літературних дискусій. Такі форми роботи активізують пізнавальну діяльність учнів, розвивають критичне мислення та сприяють формуванню власної читацької позиції [53, 74].

Важливе місце у процесі вивчення лірики та ліро-епосу посідає міжпредметна інтеграція. Поєднання літератури з музичним мистецтвом, живописом, історією та культурологією дає змогу глибше зрозуміти художній твір і створює умови для комплексного естетичного розвитку учнів. Використання ілюстративного матеріалу, музичних композицій, фрагментів фільмів і театральних постановок підвищує зацікавленість школярів та сприяє кращому сприйняттю літературного матеріалу.

У сучасному освітньому середовищі дедалі більшого значення набувають інформаційно-комунікаційні технології. Використання електронних ресурсів, інтерактивних платформ, мультимедійних презентацій і цифрових вправ дає можливість урізноманітнити уроки літератури, підвищити мотивацію учнів до читання та організувати самостійну роботу з художніми текстами.

Висновки до розділу I

Таким чином, поняття «інтерактив», «інтерактивне навчання», «інтерактивні методи» та «інтерактивні технології» є взаємопов'язаними, але не тотожними. Інтерактив визначає загальний принцип взаємодії учасників освітнього процесу; інтерактивне навчання характеризує навчальний процес; інтерактивні методи є конкретними способами організації цієї взаємодії; інтерактивні технології становлять цілісну систему навчання, що базується на використанні інтерактивних методів і забезпечує досягнення освітніх цілей. Головною ознакою інтерактиву є активна взаємодія всіх учасників освітнього процесу, спрямована на спільне розв'язання навчальних завдань, розвиток комунікативних умінь та формування критичного мислення. Розмежування цих понять має важливе значення для ефективного впровадження інноваційних підходів у сучасну освіту. Для інтерактивного навчання головними відмінними рисами стають активність та взаємодія учасників процесу. А інтерактивні технології охоплюють не лише окремі методи, а всю систему організації навчання.

Організовуючи та плануючи конкретний урок літератури, необхідно враховувати специфіку предмету, яка передбачає використання відмінної від предметів природничого чи суспільного спрямування системи інтерактивних завдань.

Формування літературної компетентності старшокласників є важливим складником сучасної літературної освіти. Цей процес передбачає розвиток читацьких умінь, критичного мислення, естетичного сприйняття художніх творів і здатності до їх інтерпретації. Ефективність формування літературної компетентності залежить від використання сучасних методів навчання, урахування вікових особливостей учнів та створення умов для активної читацької діяльності.

Вивчення лірики та ліро-епосу у 9 класі є важливим напрямом літературної освіти, який забезпечує розвиток емоційної культури, образного мислення та читацької компетентності учнів. Ефективність цього процесу залежить від використання сучасних методів і технологій навчання, урахування вікових особливостей школярів та створення умов для активного й усвідомленого сприйняття художньої літератури.

РОЗДІЛ II. Методика використання інтерактивних технологій у процесі вивчення ліричних та ліро-епічних творів у 9 класі

2.1. Форми й методи використання інтерактивних технологій на уроках української літератури

У попередньому розділі ми здійснили теоретичне осмислення основних категорій пов'язаних із впровадженням інтерактивних технологій. У пропонованому розділі розглянемо практичне застосування інтерактивних технологій на уроках української літератури у 9 класі під час вивчення ліричних та ліро-епічних творів.

Традиційно у підручниках з методики вивчення літератури (і української, і світової) звертається особлива увага саме на опрацювання творів різних родів та жанрів. Зокрема, Євген Пасічник підкреслює, що залежно від способу зображення та подачі мовного матеріалу виділяють епічні, ліричні, драматичні твори. І такі відмінності необхідно враховувати у процесі вивчення творів різних родів та жанрів. На думку методиста, помилковим є підхід однакового вивчення навіть малих епічних жанрів, наприклад казки. Не можна також за однією схемою інтерпретувати тексти однакові за жанром, застосовуючи до них «назавжди визначену схему». «У справжньому мистецтві, крім тяжіння до

певних жанрових «взірців», відбувається процес постійного їх «переборення», з'являються такі форми, які важко вкласти в рамки уже існуючих структур. Історія мистецтва — це історія постійного розширення його сфер на людину, народження і вічного оновлення жанрів, засобів художнього вираження» [41, 209].

Педагог Євген Пасічник зауважує, що доволі рідко у мистецтві існують жанри та роди «у чистому вигляді» [41, 209]. Як приклад наводить поему Тараса Шевченка «Катерина», в якій відбувається синтез лірики з епосом.

У шкільному курсі української літератури Програмою передбачено вивчення творів різної родової та жанрової приналежності. Доволі часто невеликі за об'ємом тексти, а це оповідання, казки, легенди, вірші вивчаються у середніх класах, а великі — поеми, романи, драми — у старших класах. Але це не виключає і вивчення інших жанрових утворень у різних вікових групах.

У пропонованому дослідженні ми зосередили увагу саме на вивченні української літератури у 9 класі. Програмою з української літератури починаючи з дев'ятого класу застосовується уже не тематичний принцип добору текстів, а хронологічний, коли здійснюється вивчення кращих здобутків національної культури від давнини до сьогодення. Тому у Програмі простежуємо вивчення різножанрових творів від давнини (фольклор, давня література) до кращих здобутків нової літератури (І. Котляревський, П. Гулак-Артемовський, М. Гоголь, М. Куліш, Марко Вовчок та інші) [48, 38].

Аналіз чинної програми з української літератури для 9 класу засвідчує її виразну історико-літературну спрямованість, що передбачає системне ознайомлення учнів із розвитком українського письменства від найдавніших часів до першої половини XIX століття. Структура курсу побудована за хронологічним принципом, що забезпечує послідовне формування уявлень про етапи становлення української літературної традиції, еволюцію художніх напрямів та розвиток національної самосвідомості.

Навчальний матеріал програми розподілено на кілька основних змістових блоків. Вступна частина курсу орієнтована на усвідомлення ролі літератури як складника духовної культури народу, формування читацької компетентності та вироблення навичок аналізу художнього тексту. Значна увага приділяється усній народній творчості як фундаменту української літератури та носію національної культурної пам'яті.

Подальші тематичні розділи охоплюють давню українську літературу, зокрема літописну традицію, а також творчість письменників доби бароко та просвітництва. У межах цього блоку акцентується увага на філософських і морально-етичних концепціях, проблемах духовного самопізнання, свободи особистості та гармонії людини зі світом. Важливе місце відведено творчості Григорія Сковороди як одного з ключових представників української філософської думки XVIII століття.

Окремий розділ програми присвячено новій українській літературі кінця XVIII — першої половини XIX століття. У цьому контексті вивчається творчість Івана Котляревського, Григорія Квітки-Основ'яненка, Миколи Гоголя та інших письменників, які започаткували новий етап розвитку українського письменства. Основна увага зосереджується на становленні нової української літературної мови, розвитку жанрової системи, утвердженні національної проблематики та відображенні життя українського народу в художніх творах [48, 35-38].

Особливе місце в програмі відведено творчості Тараса Шевченка, яка розглядається як визначальний етап формування української національної літератури. Вивчення спадщини поета спрямоване не лише на аналіз художніх особливостей його творів, а й на усвідомлення його ролі у процесі національного відродження та формування історичної пам'яті українського народу.

У межах навчальної програми для 9 класу передбачено вивчення таких творів Тараса Шевченка: «До Основ'яненка»; «На вічну пам'ять

Котляревському»; «Думка» («Нащо мені чорні брови...»); «Причинна»; «Лілея»; поема «Гайдамаки». Зазначені твори репрезентують переважно романтичний період творчості митця. У процесі їхнього вивчення увага акцентується на фольклорній основі поезії Шевченка, мотивах історичної пам'яті, національної боротьби, трагічної жіночої долі, духовної самотності та соціальної несправедливості. Особливе значення має аналіз поеми «Гайдамаки», у якій порушуються проблеми національно-визвольного руху, історичної долі українського народу та осмислення подій Коліївщини [48, 40].

Традиційно більшу частину запрограмованого часу присвячено опрацюванню біографії та творчості Тараса Шевченка. Із 90 годин річних на цей матеріал виділено 17 годин, а це п'ята усієї річної роботи. Запропоновано до вивчення різножанрові твори: елегія, ідилія, послання, псалми. На прикладі ліро-епічних творів митця здобувачі освіти вивчають жанрові аспекти балади та поеми. Поеми Тараса Шевченка доволі відмінні на жанрово-тематичному рівні. Учні оглядово вивчають історичні поеми «Гайдамаки». «Іван Підкова», «Тарасова ніч», детально занурюються у висвітлення теми жіночої долі у соціально-побутових поемах «Катерина», «Наймичка», у сатиричній поемі «Сон», поемі-посланні «І мертвим, і живим...».

Окрім аналізу програми варто зосередитися на навчальних джерелах. Тут, в першу чергу, нас цікавить підручник, за яким здійснюється вивчення української літератури відповідно до чинної програми. Особливе зацікавлення викликає організація роботи щодо вивчення творчості Тараса Шевченка в підручнику О. М. Авраменка «Українська література» для 9 класу [3, 5-336].

Вивчення української літератури у дев'ятому класі сьогодні здійснюється за підручником Олександра Авраменка «Українська література» для 9 класу закладів загальної середньої освіти. Книга побудована відповідно до сучасних вимог компетентнісного навчання та поєднує літературознавчий, культурологічний і виховний підходи до вивчення художніх творів. Значне місце

у структурі підручника відведено творчості Тараса Шевченка як ключової постаті української літератури ХІХ століття.

Особливості побудови підручника характеризуються певними стандартами. Структура підручника є логічною та послідовною. Навчальний матеріал поділено за історико-літературним принципом: кожен розділ присвячений окремому етапу розвитку української літератури або творчості певного письменника. Розділи містять біографічні відомості, літературознавчі коментарі, тексти художніх творів, теоретичний матеріал, систему запитань і завдань для аналізу та узагальнення знань [3, 5-336].

Важливою особливістю підручника є поєднання інформаційного та практичного компонентів. Після кожного твору або тематичного блоку подано запитання репродуктивного, аналітичного й творчого характеру, що сприяє розвитку читацької компетентності учнів.

Як зазначалося вище, найбільше текстуального матеріалу присвячено вивченню творчості Тараса Шевченка. Саме творчість Тараса Шевченка у підручнику розглядається як важливий етап формування національної свідомості українського народу. Автор акцентує увагу не лише на біографії письменника, а й на суспільно-історичних умовах, у яких формувався його світогляд. Значну увагу приділено темам кріпацтва, національного поневолення, історичної пам'яті та духовної свободи особистості.

Під час аналізу творів учням пропонується простежити зв'язок між історичними подіями та художнім змістом поезій і поем Шевченка. Методичний апарат спрямований на формування вмінь аналізувати художні образи, визначати проблематику творів, характеризувати авторську позицію та пояснювати роль художніх засобів [3, 236].

У підручнику Тарас Шевченко постає не лише як поет-романтик, а і як мислитель, громадський діяч та виразник національних прагнень українського народу.

Важливо звернути увагу на систему вправ і завдань, які автор пропонує для роботи на уроці та для виконання домашніх завдань. Методична система підручника передбачає різнорівневі завдання, які сприяють розвитку аналітичного та критичного мислення учнів. Серед основних типів вправ можна виокремити:

- 1) репродуктивні завдання (визначення теми, ідеї, переказ змісту твору);
- 2) аналітичні вправи (характеристика образів, аналіз композиції, символіки, художніх засобів);
- 3) проблемні запитання дискусійного характеру;
- 4) творчі завдання (написання есе, усних повідомлень, порівняльних характеристик);
- 5) компетентнісні вправи, що передбачають зв'язок літератури з історією, культурою та сучасністю [3, 5].

Частина завдань має відкритий характер і орієнтує учнів на самостійне формулювання висновків та оцінних суджень. Такий підхід відповідає сучасним освітнім тенденціям, спрямованим на розвиток уміння інтерпретувати художній текст, а не лише відтворювати готову інформацію.

У дев'ятому класі вивчається багато ліричних та ліро-епічних творів. Тому варто зосередити увагу на специфіку вивчення саме цих родів літератури. Адже вона докорінно відрізняється від опрацювання епічних творів, до роботи з якими учні підготовлені. Програмове опрацювання значної чисельності різножанрових поем Тараса Шевченка ставить виклики перед учителем. Аналізований підручник Олександра Авраменка зорієнтований на ґрунтовний аналіз поем Тараса Шевченка, робота з якими посідає особливе місце у підручнику з української літератури. Їх вивчення супроводжується системою завдань, які охоплюють історико-літературний, композиційний та проблемно-тематичний аспекти аналізу.

Учням пропонується завдання різного виду та ступеня складності:

- 1) визначати історичну основу творів;

- 2) проаналізувати композицію поем;
- 3) схарактеризувати образи персонажів;
- 4) дослідити символіку та роль ліричних відступів;
- 5) пояснити авторське ставлення до знакових історичних подій і суспільних явищ [3, 230].

Значна увага приділяється морально-етичній проблематиці творів та їх актуальності для сучасного читача. Підручник також містить творчі завдання, пов'язані з написанням власних висловлень, цитатних характеристик і порівняльних аналізів.

Таким чином, вивчення віршів та поем Тараса Шевченка у Програмі та підручнику мають комплексний характер і спрямоване не лише на засвоєння змісту творів, а й на формування в учнів навичок самостійного літературного аналізу.

2.2. Система інтерактивних завдань у процесі вивчення ліричних та ліро-епічних творів

Підготовка учителя до уроків вивчення різних жанрів лірики та поем має опиратися на програмові вимоги та враховувати рівень підготовки здобувачів освіти та специфіку матеріалу, що буде опрацьовуватися. Необхідно усвідомлювати, що поема — це такий жанр, який характеризується віршованою формою, значним об'ємом, зображенням особливих подій та яскравих характерів. На думку літературознавця Юрія Коваліва, це «найпродуктивніший» жанр [31, 232].

У сучасній методиці викладання української літератури особливого значення набуває застосування інтерактивних технологій навчання, які забезпечують активну участь учнів у процесі опрацювання художнього твору. На уроках вивчення поезії Тараса Шевченка у 9 класі інтерактивні завдання сприяють розвитку читацької компетентності, формуванню критичного

мислення, удосконаленню комунікативних умінь та вихованню національно свідомої особистості. Використання таких методів дозволяє перетворити учнів із пасивних слухачів на активних учасників освітнього процесу [46, 101].

Інтерактивне навчання ґрунтується на співпраці між учителем та учнями, а також на взаємодії школярів між собою. Як зазначають дослідники, застосування інтерактивних технологій забезпечує підвищення мотивації до навчання та сприяє глибшому осмисленню літературного матеріалу [12, 81]. Під час вивчення творчості Тараса Шевченка доцільним є використання різних форм інтерактивної діяльності, серед яких дискусії, робота в групах, творчі проєкти, рольові ігри, інтерактивні вправи та методи колективного обговорення.

На етапі актуалізації опорних знань ефективним є застосування вправи «Асоціативний куц». Цей метод дозволяє виявити рівень попередніх знань учнів та створити емоційне підґрунтя для сприйняття художнього тексту. Наприклад, перед аналізом поезії «У нашій раї на землі» учням можна запропонувати дібрати асоціації до понять «рай», «родинний затишок», «українське село», «гармонія». А в ліричній замальовці «Росли укупочці, зросли» - асоціації до понять «кохання», «шлюб», «родина». Така діяльність сприяє розвитку образного мислення та формуванню емоційного зв'язку з твором [20].

Одним із поширених інтерактивних методів є вправа «Мікрофон», яка дає можливість кожному учневі висловити власну думку щодо прочитаного твору. Після ознайомлення з поезією «Мені однаково...» школярі можуть висловити власне бачення основної ідеї твору або схарактеризувати емоційний стан ліричного героя. Використання цього методу сприяє розвитку усного мовлення, формуванню навичок аргументації та вмінню чітко висловлювати власну позицію.

Важливе місце у процесі вивчення поезії Тараса Шевченка займає групова форма роботи. Організація діяльності в малих групах дозволяє учням спільно аналізувати художній текст, визначати проблематику твору, характеризувати

образи та досліджувати засоби художньої виразності. Наприклад, під час аналізу громадянської лірики поета кожна група може отримати окреме завдання: визначити історичні мотиви твору, проаналізувати художні образи або встановити актуальність порушених проблем у сучасному суспільстві. Така форма роботи розвиває навички співпраці та відповідальності за спільний результат [40, 68].

Організація роботи у групах є досить ефективним прийомом організації інтерактивного навчання [46, 64]. Здобувачам освіти учитель може запропонувати такі завдання: охарактеризувати символічні образи у творі; пояснити засоби розкриття характерів персонажів у поемах; проаналізувати окремі епізоди поеми, пов'язані із композиційною організацією твору. Зокрема, під час опрацювання поеми «Наймичка» поділяємо клас на групи, яким пропонуємо такі завдання: виділити морально-етичні проблеми; охарактеризувати образ головної героїні, її сина та прийомних батьків; з'ясувати авторське бачення подій та його ставлення до героїв.

Ефективним засобом активізації пізнавальної діяльності учнів є використання ігрових технологій. Літературні вікторини, тематичні конкурси та інтерактивні ігри допомагають систематизувати знання школярів про життя і творчість Тараса Шевченка, а також сприяють формуванню стійкого інтересу до української літератури. Зокрема, проведення інтелектуальної гри за творчістю поета дозволяє поєднати навчальну та виховну функції уроку [60].

У сучасних умовах важливим компонентом уроку літератури є використання цифрових технологій. Під час вивчення творчості Тараса Шевченка доцільно застосовувати мультимедійні презентації, інтерактивні вправи, електронні тести та онлайн-платформи для спільної роботи. Такі засоби сприяють підвищенню навчальної мотивації та розвитку інформаційно-цифрової компетентності учнів [60].

Особливу роль у процесі вивчення поезій та поем Тараса Шевченка відіграє проблемне навчання. Постановка проблемних запитань і організація

дискусій спонукають учнів до самостійного аналізу художнього тексту та формування власних суджень. Наприклад, обговорення питання актуальності громадянських мотивів у творчості поета дозволяє учням усвідомити значення літературної спадщини Тараса Шевченка в сучасному суспільстві.

Отже, використання інтерактивних завдань на уроках української літератури у 9 класі є ефективним засобом розвитку пізнавальної активності учнів та формування ключових компетентностей. Інтерактивні методи сприяють глибшому розумінню поезії Тараса Шевченка, активізують навчальну діяльність школярів та забезпечують реалізацію особистісно орієнтованого підходу в навчанні.

До інтерактивних методів належать дискусії, дебати, мозковий штурм, рольові ігри, кейс-метод, робота в парах і групах, метод проєктів та інші форми колективної діяльності [11, 215]. Ефективним стає застосування різноманітних інтерактивних завдань у процесі вивчення ліро-епосу. У дев'ятому класі поглиблено вивчають здобувачі освіти низку знакових поем Кобзаря. Маємо на увазі такі поеми, як: «Кавказ», «Катерина», «Сон», «Наймичка», «Гайдамаки», «І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє». Доречно застосування перерахованих вище інтерактивних завдань сприяє кращому усвідомленню ідейно-тематичної складової названих творів, авторську специфіку використання художніх засобів, образну систему, позицію автора, жанрові різновиди поем та інше.

Методисти вважають також особливо ефективним методом рольову гру [39, 95]. Рольова гра, яка впроваджується і через інсценізації, дає можливість учневі більш докладно усвідомити онтологічну складову художнього наповнення тексту, усвідомити поведінкові стереотипи персонажів. Завдання щодо інсценізування окремих епізодів поем Тараса Шевченка сприяють кращому розумінню твору, активізують творче мислення та емоції дев'ятикласників, покращують комунікацію між школярами [51, 118].

Досвідчені методисти радять повсякчас пропонувати старшокласникам різноманітні творчі завдання, які впливають на формування навичок літературознавчого аналізу художнього тексту, сприяють уважному сприйняттю та розвитку уяви, створюють підґрунтя для емпатії [12, 173]. З цією метою здобувачам середньої освіти пропонують запропонувати власний варіант розв'язки поеми, написати лист до автора чи персонажа ліро-епічного твору, дібрати асоціативний куц для характеристики головних та другорядних персонажів аналізованого твору.

Активізують роботу над аналізом поем Кобзаря різноманітні дискусійні завдання, які формують критичне мислення старшокласників та виробляють навички аргументовано доводити власну думку [55, 52]. Тому на таких уроках літератури їх варто повсякчас пропонувати. Після вивчення поеми «Наймичка» необхідно обговорити проблему відповідального батьківства, сімейних цінностей, жіночої долі та вибору, а щодо поеми «Кавказ» значущими для висловлення думок стають проблеми боротьби за права людини, сутність патріотизму у тогочасному та сучасному суспільствах, вибір між свободою та рабством.

До того ж ми живемо в епоху цифровізації, з раннього віку дитину оточують різноманітні гаджети. Тому логічними та зрозумілими сучасними інтерактивними методами стають цифрові технології [40, 121]. Завдання, пов'язані із застосуванням цифрових технологій, роблять освітній процес більш динамічним та підвищують мотивацію до навчання [55, 67]. Серед таких завдань можна виокремити роботу над інтерактивними плакатами, створення презентацій, формування хмари слів, відповідно до поставленого завдання, укладання онлайн-вікторин.

Особливе значення інтерактивні методи мають для розвитку критичного мислення, творчих та аналітичних умінь учнів. Навчальні завдання, що передбачають дискусії, проєктну роботу, групові дослідження чи рольові ігри, змушують учнів обмірковувати інформацію, аналізувати літературні тексти з

різних боків і формулювати власні аргументовані висновки [28, 20]. Наприклад, метод проєктів (project-based learning) підвищує «критичне мислення, комунікацію, аргументацію, синтез інформації» завдяки роботі над творчими завданнями [31, 19]. Активні форми навчання (дебати, кейс-методи, проблемно-орієнтовані завдання, елементи гейміфікації тощо) сприяють глибшому опануванню матеріалу і розвивають інтелектуальні навички [35, 42]. Застосування таких методів на уроках літератури стимулює учнів не лише запам'ятовувати факти, а й критично оцінювати джерела, формувати аргументи, творчо інтерпретувати художні твори, що відповідає сучасним освітнім вимогам.

Варто враховувати і психологічні основи взаємодії учня з текстом. Теоретик Олександр Потебня наголошував, що мислення формується у процесі мовленнєвої взаємодії. Це означає, що інтерпретація тексту є результатом діалогу, а не ізольованого читання. У старшій школі така взаємодія набуває особливої ваги, оскільки учні наближаються до дорослого рівня абстрактного мислення.

У межах застосування інтерактивних методів методисти пропонують для впровадження різноманітні прийоми. Серед них вирізняється, зокрема, метод «Інтерпретаційне коло». Сутність його полягає у колективному прочитанні художнього тексту або уривку, після якого учні по черзі висловлюють власну інтерпретацію мотивів, образів чи символів твору. Кожен новий учасник доповнює або заперечує попередню думку, формуючи «ланцюг інтерпретацій». За спостереженнями Т. Романюк, така модель сприяє глибшому аналізу тексту, розвитку доказового мислення [50, 28].

Можна розглянути ще один цікавий метод, який називається «Рольова дискусія». Метод передбачає розподіл учнів на групи, кожна з яких отримує певну позицію: авторську, критичну, соціологічну, психологічну тощо. Під час дискусії учні не лише аналізують текст, а й зіштовхують різні інтерпретаційні

підходи. На думку Н. Сергієнко, рольова дискусія формує навички аргументації [54, 24].

Отже, педагоги-практики також відзначають, що інтерактивні технології створюють у класі рівноправний і демократичний діалог: викладач переходить у роль модератора, а учні активніше залучаються до обговорення. За таких умов студенти вчаться свідомо обробляти інформацію і розвивають не лише спеціальні літературні компетентності, а й навички інформаційної, медіа- та проектної грамотності [35, 45]. Отже, інтерактивність сприяє формуванню критичного мислення й креативності, що є ключовими компетентностями для сучасної особистості.

2.3. Організація та проведення експериментального навчання

Щоб зацікавити дев'ятикласників читанням, сприйняттям та інтерпретацією складних ліричних та ліро-епічних текстів, необхідно докласти зусиль. Особливо це стосується вивчення творчості українського геніального митця — Тараса Шевченка. Це навдивовижу унікальна особистість: поет, прозаїк, драматург, художник, мислитель. Сучасний підліток через твори письменника може усвідомити себе українцем, людиною сильної європейської нації.

Літературознавець Григорій Клочек ще у дев'яності роки минулого століття звернув увагу на необхідність докорінно змінити підходи і до самого процесу інтерпретації творів Тараса Шевченка, і до їх вивчення у закладах загальної середньої освіти, роблячи акцент на національній ідеї та національному відродженні, що домінували у творчості митця: «Розвиток національній ідеї має стати поза всяким сумнівом, «становим хребтом» нової концепції вивчення творчості Кобзаря» [23, 3-4].

Досвідчені педагоги та методисти докладають зусиль, щоб кардинально змінити ставлення до вивчення творчості Тараса Шевченка. До цих тенденцій долучаємося і ми, пропонуючи зазначене дослідження.

Експериментальне дослідження проводилося на базі ліцею «Крижанівський» Фонтанської сільської ради Одеського району Одеської області та Новодофінівської гімназії Фонтанської сільської ради Одеського району Одеської області. Це пояснюється тим, що у Новодофінівській гімназії є лише один дев'ятий клас, який буде експериментальним. А контрольним класом стане паралельний клас ліцею «Крижанівський».

Для визначення рівня оцінювання за допомогою інтерактивних технологій було залучено два 9 класи, один клас — це учні Новодофінівської гімназії Фонтанської сільської ради Одеського району Одеської області (експериментальний клас, в якому я викладаю українську літературу), інший — це учні ліцею «Крижанівський» Фонтанської сільської ради Одеського району Одеської області. В експерименті брали участь сумарно 30 учнів.

Мета констатувального зрізу передбачала визначення рівня розуміння та інтерпретації творів Тараса Шевченка, зокрема творів «До Основ'яненка», «Причинна», «Думи мої...», «Сон» («У кожного своя доля...»), «Кавказ». Після проведення констатувального експерименту (у формі тестування) роботи були проаналізовані та отримані результати, які продемонстровано у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1. Таблиця проведення тестування на етапі констатувального зрізу

Клас	Початковий рівень	Середній рівень	Достатній рівень	Високий рівень
9 клас (Новодофінівська гімназія)	0 %	40 %	40 %	20 %
9 клас (ліцей)	0 %	33,3 %	46,7 %	20 %

«Крижанівський»				
-----------------	--	--	--	--

Результати тестування засвідчують, що в обох класах приблизно однаковий рівень засвоєння матеріалу. В учнів Новодофінівської гімназії трохи вищий показник середнього рівня (40 %), в учнів ліцею «Крижанівський» - достатнього (46,7 %), високий рівень в обох класах однаковий (20%). Помилки у тестуванні полягали в тому, що учні не в повному обсязі вміють аргументувати та порівнювати поняття, часто плутають літературознавчі терміни ті інколи знають сюжет на поверхневому рівні. На діаграмі позначено результати констатувального зрізу .

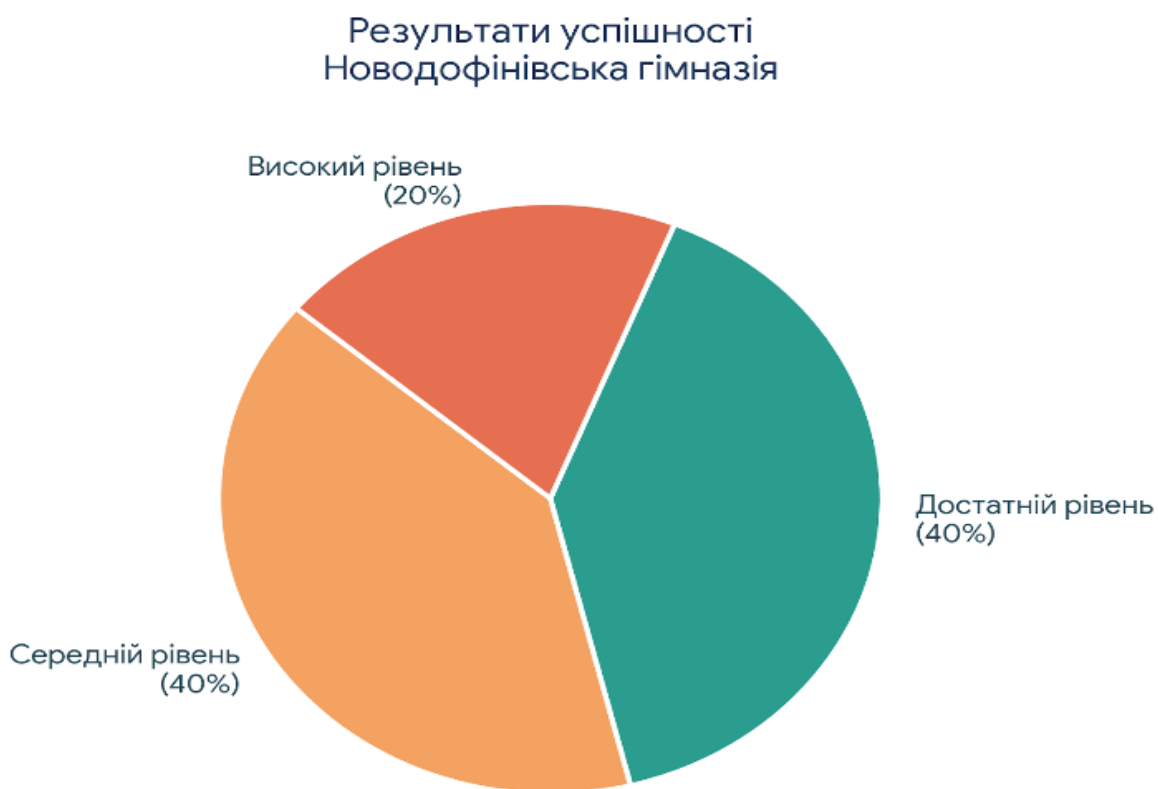

Рис.2.

Рис. 2.1. Результати виконання тестування на етапі констатувального зрізу (Новодофінівська гімназія)

Результати успішності Ліцей "Крижанівський"

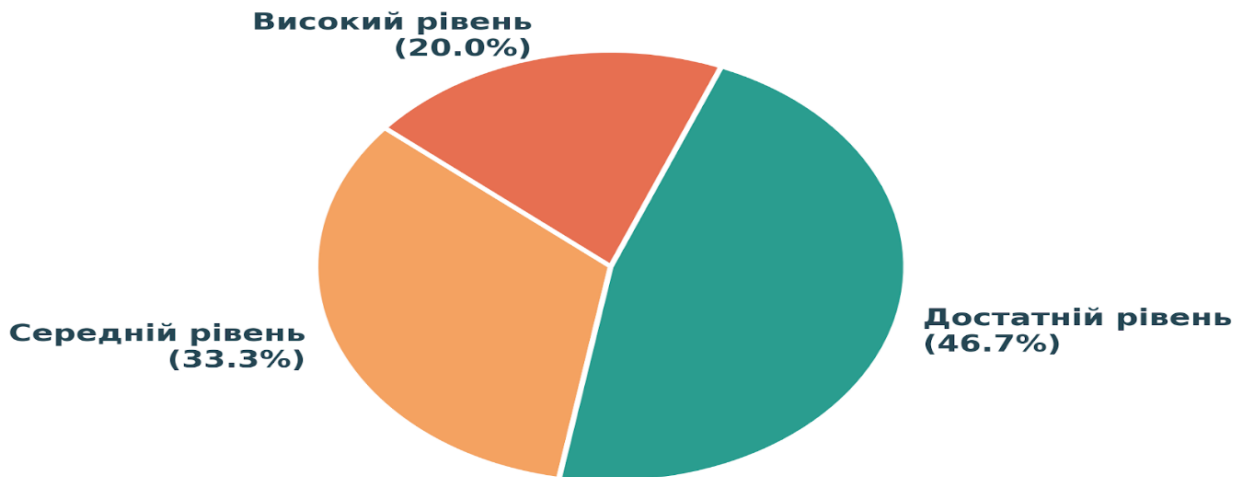

Рис.2.2 Результати виконання тестування на етапі констатувального зрізу (ліцей «Крижанівський»)

Для проведення експерименту 9 клас Новодофінівської гімназії було взято як експериментальний клас, а 9 клас ліцею «Крижанівський» - це контрольний.

Для експериментального класу було впроваджено систему інтерактивних вправ з української літератури для вивчення творчості Тараса Шевченка. За їх допомогою учні зможуть глибше аналізувати ліричні та ліро-епічні твори, характеризувати героїв та зрозуміти значення творчості автора. Для експерименту було взято такі теми: «Послання «І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм...»». Критичний перегляд національної історії задля перспективи її кращого майбутнього. Настроєві інтонації твору (суперечка, пересторога, погроза, заклик тощо)», «Поема Сон («У всякого своя доля...») — сатиричне викриття самодержавства», «Вічна тема матері й сина.

Трагедія жіночої долі в поемі «Наймичка», «Вічна тема матері й сина. Романтичний тип утілення теми жіночої долі за поемою Тараса Шевченка «Катерина». Програма в контрольному класі залишилася без змін, для того, щоб можна було порівняти результати контрольного та експериментального класів і подивитися, як вплинуло використання інтерактивних технологій на вивчення ліричних та ліро-епічних творів Тараса Шевченка.

На уроках української літератури ми розглянули низку вправ за творами «І мертвим, і живим, і ненарожденним...», «Сон» («У кожного своя доля...»), «Катерина», «Наймичка».

Завдання 1. Вчитель демонструє хмару слів з поданих понять: правда, кайдани, Україна, воля, братерство, народ. Завдання учнів: об'єднати слова у смислові групи та припустити, про що буде цей твір.

Рис.2.3. «Хмара слів» до твору «І мертвим, і живим, і ненарожденним...»

Завдання 2. Інтерактивна вправа на платформі «Wordwall». Завдання полягає у визначенні рівня розуміння тексту, відповідаючи на запитання [65].

Перелік питань у вправі:

1. За жанром «І мертвим, і живим, і ненарожденним...» це...
2. Коли Тарас Шевченко написав поему «І мертвим, і живим, і ненарожденним...»?
3. За що поет дорікає панству? Вони...
4. Поет у творі критично ставиться до тих, хто...
5. Яке слово поеми пропущене в цитаті «А ви претесея на чужину / Шукати доброго ...»?
6. Україна у творі порівнюється із:
7. На думку Т. Шевченка, правду, силу і волю можна відчутти виключно:
8. Тарас Шевченко у творі, звертаючись до співвітчизників, закликає їх:
9. Історію Т. Шевченко вважає:
10. Знаючи всі мови слов'янського люду, поет дорікає теперішньому поколінню в тому, що воно:

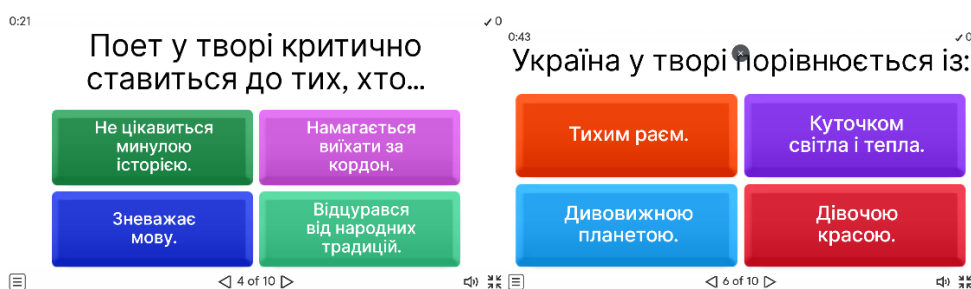

Рис.2.4 і Рис.2.5. Інтерактивна вправа за твором «І мертвим, і живим...»

Завдання 3. Інтерактивна вправа-вікторина на платформі «Wheel of Names» за твором «Сон» («У кожного своя доля») [64].

Перелік питань у вікторині:

1. Як починається поема «Сон»?
2. Яку форму подорожі використав автор у творі?
3. Що побачив ліричний герой в Україні?
4. Як у поемі зображено життя простого народу?
5. Куди потрапляє герой після України?
6. Яке враження справляє Петербург у творі?

7. Як автор зображує царя та царський двір?
8. Хто такі «землячки» у поемі?
9. Які суспільні проблеми порушує Тарас Шевченко у творі?
10. Чому поему «Сон» називають сатиричною?
11. Яке значення має образ сну у творі?
12. Яка головна ідея поеми «Сон»? [60].

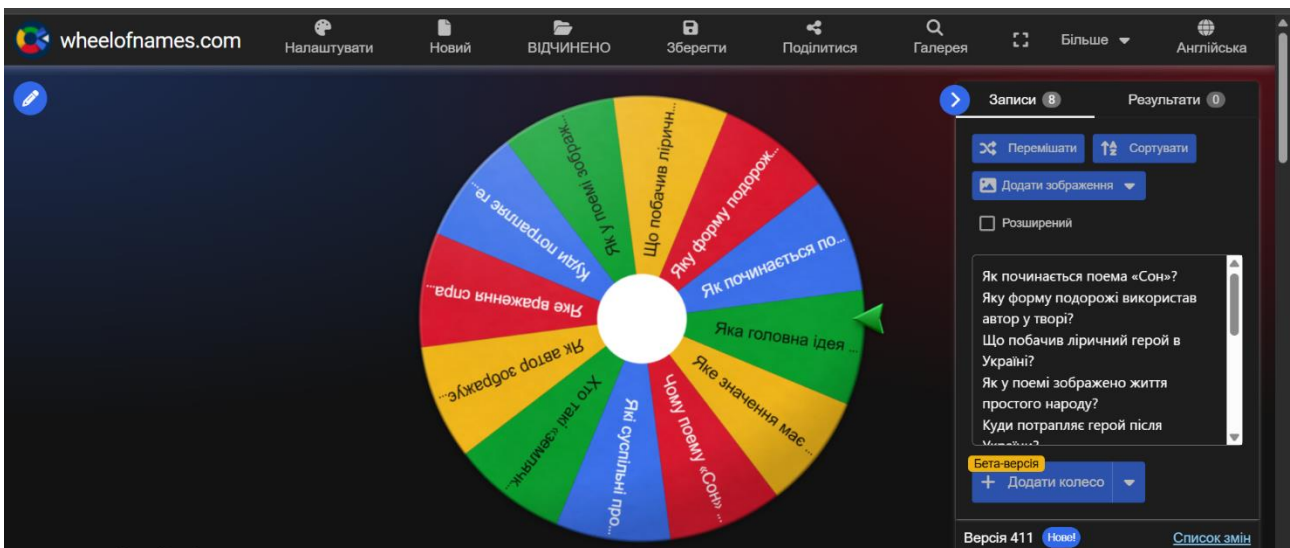

Рис.2.6. Інтерактивна вправа-вікторина на платформі «Wheel of Names» за твором «Сон» («У кожного своя доля...») [64].

Завдання 4. Інтерактивна вправа за допомогою штучного інтелекту(ChatGPT)

Створити образ Катерини у різних стилях (поп-арт, імпресіонізм тощо).

Рис.2.7.Зображення Катерини, створене учнем за допомогою ChatGPT

Рис.2.8.Зображення образу Катерини, створене за допомогою ChatGPT

Завдання 5. Завдання полягає у тому, що учень створює історію за твором «Катерина», наприклад «Щоб було, якщо б Катерина не втопилася і виховувала далі свою дитину?» Свої історії учні можуть презентувати всьому класу.

Приклад історії, створеної учнем за твором «Катерина» за темою «Щоб було, якщо Катерина не закохалася у москаля?»

Створена учнем історія за твором «Катерина».

У мальовничому селі, де вишневі садочки хилилися над білими хатами, жила дівчина на ім'я Катерина. Вона була вродою як ясна зоря, а серцем — як чисте джерело.

Кожного ранку вона виходила в садок, де співали соловейки.

Одного разу через село проходило військо. Один молодий солдат у яскравому мундирі зупинився біля тину і почав говорити Катерині солодкі слова. Він обіцяв їй золоті гори, життя в розкішних палацах та легку долю.

Увечері мати Оксана сіла поруч із донькою на призьбі, коли сонце вже ховалося за обрій. Вона лагідно взяла Катерину за руку і промовила: «Доню моя, чужа обіцянка — як весняний лід: блищить, але під ногами провалиться».

Наступного ранку батько Іван покликав Катерину в поле, де тільки-но почала золотитися пшениця. Він показав їй безкраї ниви та блакитне небо, що злилося

з

обрієм.

«Дивись, Катрусю, — сказав він, — ця земля годує нас і тримає наш рід».

Коли солдат знову з'явився біля її хати, сподіваючись на легку перемогу, Катерина зустріла його впевненою ходою. Вона ввічливо, але непохитно відмовила йому, сказавши, що її шлях лежить через рідне поле, а не через чужі обіцянки.

Час минав, і Катерина розквітала ще більше, знаходячи радість у щоденній праці та спілкуванні з громадою. Вона стала першою помічницею в селі: співала на вечорницях і вишивала такі рушники, що всі милувалися її майстерністю.

На жнивах, коли все село працювало як одне тіло, Катерина зустріла Лук'яна — працюючого хлопця з доброю душею. Він не обіцяв їй палаців, але приніс холодного джерельного напою, коли сонце нещадно палило. Очі його світилися щирістю.

Батьки Катерини, Іван та Оксана, з теплими посмішками спостерігали за тим, як Лук'ян почав часто заходити на їхнє подвір'я. Вони бачили, як хлопець допомагає по господарству, як шанобливо вітається і як світяться очі їхньої доньки поруч із ним.

Минуло кілька років. Тепер Катерина сама сиділа під старою вишнею, тримаючи на руках маленького сина. Вона співала йому колискову і розповідала про те, як важливо берегти своє серце і слухати голос рідної землі.

На жнивах, коли все село працювало як одне тіло, Катерина зустріла Лук'яна — працювितого хлопця з доброю душею. Він не обіцяв їй палаців, але приніс холодного джерела попити, коли сонце нещадно

Минуло кілька років. Тепер Катерина сама сиділа під старою вишнею, тримаючи на руках маленького сина. Вона співала йому багато і розповідала про те, як важливо берегти своє серце і слухати голос рідної землі. Ваше

Рис.2.9 та 2.10. Створена учнем історія за твором «Катерина» за допомогою штучного інтелекту (GeminiStorybook) [60].

Завдання 6. Інтерактивна вправа «Асоціації» за допомогою штучного інтелекту (ChatGPT) (до твору «Наймичка»).

Діти називають асоціації до слова «мати» (наприклад біль, жертва, турбота, любов тощо).

Рис.2.11. Створення зображення-асоціації до слова «мати»

Завдання 7. Створення альтернативної ситуації за твором Тараса Шевченка «Наймичка» за допомогою штучного інтелекту(ChatGPT) [65]. Завдання полягає в тому, щоб створити альтернативну ситуацію за твором «Наймичка», наприклад, «Реакція Ганни на те, що Настя та Трохим не належим чином ставилися до Марка?». Учні можуть презентувати свою ситуацію класу.

Приклад альтернативної ситуації на тему «Що було б, якби Ганна зізналася синові раніше?»

У творі *Наймичка* доля Ганни склалася трагічно через її мовчання. Але, якби вона зізналася Маркові раніше, події могли б розвиватися зовсім інакше. Одного вечора, коли Марко вже став дорослим і почав замислюватися над життям, Ганна наважилася б відкрити йому правду. Вона розповіла б, що не є просто наймичкою, а його рідною матір'ю, яка колись залишила дитину через страх осуду й бажання дати йому краще майбутнє. Спочатку Марко був би приголомшений і не зміг би повірити її словам. Йому було б боляче усвідомлювати, що найдорожча людина стільки років приховувала правду.

Проте згодом хлопець зрозумів би силу материнської любові Ганни. Він би побачив, що все своє життя вона присвятила йому: працювала, терпіла приниження, жертвувала власним щастям. Марко почав би ставитися до неї не як до служниці, а як до матері. Тоді Ганна не помирала б із тяжким тягарем на душі, а змогла б відчувати радість відкритого материнства й любові сина.

Такий розвиток подій зробив би фінал твору менш трагічним і показав би, що правда, навіть болюча, здатна принести людині полегшення й духовне примирення.

Рис.2.12. Створена ученицею альтернативна ситуація у вигляді коміксу за твором «Наймичка»

Завдання 8. Сторення зображень за сюжетом твору «Катерина» (за допомогою ChatGPT). Завдання полягає в тому, що учні беруть сюжетну деталь і створюють зображення для кращого засвоєння сюжету твору «Катерина»

1. Катерина на панщині.

2. Зустріч Катерини з москалем.

3. Катерина з дитиною.

4. Осуд односельців.

5. Катерина перед самогубством.

Рис.2.13. Створення учнями колажу з зображеннями за сюжетом твору

6. Прощання Катерини з москалем.

«Катерина»

Рис.2.14. Створення ученицею доповнення до колажу за твором «Катерина».

Таким чином, ми розглянули інтерактивні завдання, які пропонували учням під час вивчення поем Тараса Шевченка на етапі проведення формувального експерименту.

2.4. Аналіз результатів експериментального дослідження

Експеримент був проведений на базі ліцею «Крижанівський» Фонтанської сільської ради Одеського району Одеської області (контрольний клас) та на базі Новодофінівської гімназії Фонтанської сільської ради Одеського району Одеської області (експериментальний клас) серед учнів 9 класів в період з 16 березня 2025 року до 17 квітня 2026 року. Мета експерименту полягала в тому, щоб перевірити, чи можна за допомогою інтерактивних вправ підвищити рівень

успішності учнів 9 класу, здійснити ефективне формування предметних компетентностей з української літератури.

Учні виконали підсумкове тестування за поемами Тараса Шевченка, зокрема «Катерина», «Наймичка», «І мертвим, і живим, і ненарожденним...», «Сон» («У кожного своя доля»). Підсумкове тестування містить 12 завдань (6 завдань початкового рівня, 3 завдання середнього рівня, 2 завдання достатнього рівня та 1 завдання високого рівня). Результати формувального експерименту (тестування) подані в таблиці 2.2.

Клас	Початковий рівень	Середній рівень	Достатній рівень	Високий рівень
9 клас(КК)	0 %	20 %	53,3 %	26,7 %
9 клас(ЕК)	0 %	6,7 %	46,7 %	46,7 %

Таблиця 2.2. Результати формувального експерименту.

Робимо висновок, що в експериментальному класі результати значно покращились. Значно зменшилися результати середнього рівня (з 40 % до 6,7 %) та збільшилися результати достатнього (з 40 % до 46,7 %) та високого (з 20 % до 46,7 %) рівнів. У контрольному класі результати майже не змінилися, зокрема незначне зменшення простежуємо щодо середнього (з 33,3 % до 20 %) та незначне збільшення достатнього (з 46,7 % до 53,3 %) та високого (з 20 % до 26,7 %) рівнів.

Отримані результати відображені в діаграмі (рис. 2.15).

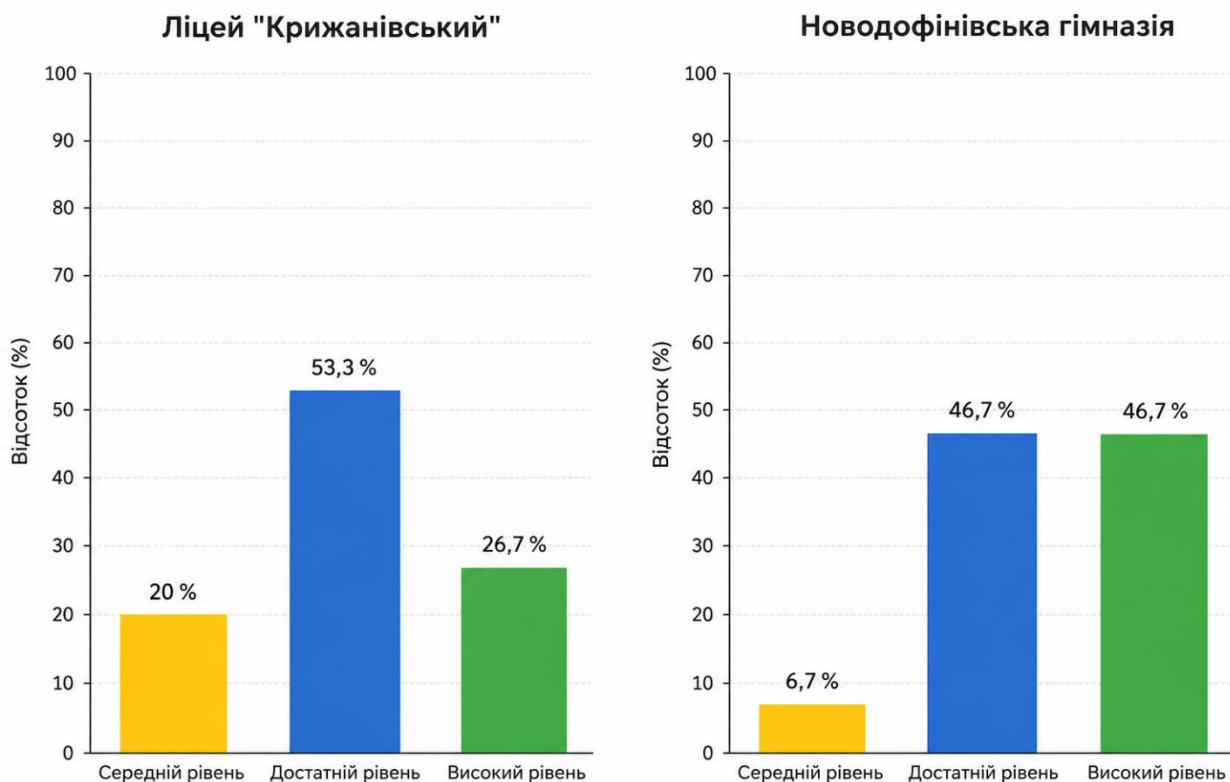

Рис.2.15. Діаграма результатів контрольного зрізу.

Отже, результати проведеного експерименту засвідчили доцільність та ефективність застосування інтерактивних технологій на уроках української літератури у процесі вивчення ліричних та ліро-епічних творів у 9 класі. Така робота сприятиме підвищенню ефективності засвоєння виучуваного матеріалу, активізує рецепцію художнього твору учнями, підвищує їх інтерпретаційні компетентності. Порівняльний аналіз результатів використання інтерактивних завдань, що стосуються вивчення ліричних та ліро-епічних творів під час виконання контрольних завдань значно підвищився в експериментальному класі.

Висновки до розділу II

Загалом програма з української літератури для 9 класу спрямована на формування в учнів історико-культурного світогляду, національної ідентичності, морально-етичних цінностей та навичок інтерпретації художнього тексту. Її зміст поєднує літературознавчий, культурологічний та історичний підходи, що сприяє комплексному осмисленню розвитку української літератури як важливого складника духовної культури нації.

Програмовим вимогам відповідає і структура підручника Олександра Авраменка «Українська література» для 9 класу закладів загальної середньої освіти, яка є логічною та послідовною. Навчальний матеріал поділено за історико-літературним принципом: кожен розділ присвячений окремому етапу розвитку української літератури або творчості певного письменника. Розділи містять біографічні відомості, літературознавчі коментарі, тексти художніх творів, теоретичний матеріал, систему запитань і завдань для аналізу та узагальнення знань.

Значна увага у підручнику приділена вивченню поем Шевченка. Завдання у підручнику мають комплексний характер і спрямовані не лише на засвоєння змісту творів, а й на формування в учнів навичок самостійного літературного аналізу.

Отже, результати проведеного експерименту засвідчили доцільність та ефективність застосування інтерактивних технологій на уроках української літератури у процесі вивчення ліричних та ліро-епічних творів у 9 класі, а використання інтерактивних завдань є ефективним засобом розвитку пізнавальної активності учнів та формування ключових компетентностей. Інтерактивні методи сприяють глибшому розумінню поезії Тараса Шевченка, активізують навчальну діяльність школярів та забезпечують реалізацію особистісно орієнтованого підходу в навчанні.

Висновки

У результаті теоретичного осмислення та практичного застосування інтерактивних технологій на уроках української літератури у процесі вивчення ліричних та ліро-епічних творів у 9 класі ми дійшли наступних висновків.

Формування літературної компетентності учнів старших класів є одним із важливих завдань сучасної літературної освіти. Цей процес передбачає розвиток читацьких навичок, критичного мислення, естетичного сприйняття художніх текстів та вміння їх аналізувати й тлумачити. Результативність формування літературної компетентності значною мірою залежить від застосування сучасних методів навчання, урахування вікових особливостей школярів і створення умов для їхньої активної читацької діяльності.

Поняття «інтерактив», «інтерактивне навчання», «інтерактивні методи» та «інтерактивні технології» тісно пов'язані між собою, проте мають різне значення. Інтерактив виступає основою взаємодії між учасниками освітнього процесу. Інтерактивне навчання характеризує сам процес навчальної діяльності, що ґрунтується на активній співпраці. Інтерактивні методи є конкретними способами організації такої взаємодії, а інтерактивні технології охоплюють цілісну систему навчання, у якій використовуються різні інтерактивні методи для досягнення освітніх результатів. Чітке розмежування цих понять є важливим для успішного впровадження сучасних освітніх підходів.

Основними ознаками інтерактивного навчання є активна участь і співпраця всіх учасників освітнього процесу. Водночас інтерактивні технології включають не лише окремі методи, а й загальну систему організації навчання. Плануючи урок літератури, варто враховувати специфіку предмета, адже він потребує особливих інтерактивних завдань, відмінних від тих, що використовуються на уроках природничих чи суспільних дисциплін.

Опрацювання лірики та ліро-епічних творів у 9 класі посідає важливе місце в літературній освіті, оскільки сприяє розвитку емоційної сфери, образного мислення та читацької компетентності учнів. Ефективність цього

процесу забезпечується використанням сучасних освітніх технологій і методів, урахуванням вікових особливостей дев'ятикласників та створенням умов для свідомого й активного сприйняття художніх творів.

Вивчення лірики та поем Тараса Шевченка у шкільному курсі має комплексний характер, адже спрямоване не тільки на засвоєння змісту творів, а й на розвиток умінь самостійно аналізувати художній текст. Застосування інтерактивних завдань на уроках української літератури у 9 класі є дієвим засобом підвищення пізнавальної активності школярів та формування ключових компетентностей. Інтерактивні методи допомагають глибше зрозуміти поетичні твори Тараса Шевченка, активізують навчальну діяльність учнів і сприяють реалізації особистісно орієнтованого підходу в освітньому процесі.

Особливе значення інтерактивні методи мають для розвитку критичного мислення, творчих та аналітичних умінь учнів. Навчальні завдання, що передбачають дискусії, проєктну роботу, групові дослідження чи рольові ігри, змушують учнів обмірковувати інформацію, аналізувати літературні тексти з різних боків і формулювати власні аргументовані висновки.

Використання інтерактивних завдань під час вивчення поем Тараса Шевченка сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку їхнього творчого потенціалу та формуванню читацької компетентності. Інтерактивні методи навчання забезпечують більш результативне засвоєння літературного матеріалу й роблять уроки української літератури цікавими, змістовними та динамічними.

Водночас інтерактивні технології допомагають учням розвивати навички співпраці, вміння висловлювати власні думки та аргументовано обстоювати свою позицію. Використання творчих і дискусійних завдань у процесі вивчення поем Тараса Шевченка дає можливість глибше зрозуміти ідейно-художній зміст творів та простежити їхній зв'язок із сучасними суспільними проблемами. Це позитивно впливає на формування духовно багатой особистості й підсилює зацікавленість школярів українською літературою.

Аналіз результатів експериментального дослідження засвідчив, що найкраще засвоюється матеріал, коли учням пропонуються дискусійні, проблемно-орієнтовані, творчі завдання інтерактивного характеру, вони мають можливість висловити власну думку щодо конкретного твору чи проблеми загалом, порушеної автором, проявити ініціативу у її трактуванні. Результати проведеного експерименту засвідчили доцільність та ефективність застосування інтерактивних технологій на уроках української літератури у процесі вивчення ліричних та ліро-епічних творів у 9 клас, довівши тим самим пропоновану гіпотезу.

Отже, можемо зробити висновок, що інтерактивні технології є потужним методичним засобом для формування літературної компетентності старшокласників. Вони забезпечують глибше проникнення у зміст художнього твору, активізують аналітичне мислення й створюють умови для комунікативної взаємодії. Експериментальне дослідження підтверджує переваги інтерактивного навчання. Так, апробації інтерактивних технологій показали їх високий навчальний і розвивальний потенціал: вони мотивують і зацікавлюють учнів, забезпечують максимальну активність та підвищують якість навчання. Інтерактивне навчання в закладах загальної середньої освіти стає невід'ємною складовою сучасної методики викладання української літератури. Залучення інтерактивних технологій дозволяє зробити заняття більш живими і орієнтованими на учня, розв'язуючи завдання не лише передати знання, а й формувати критичне мислення, креативність та аналітичні навички майбутніх випускників.

Список використаних джерел

1. Авксентьева Г. А., Ледовський В. Інтерактивні завдання на уроках вивчення поем Тараса Шевченка. *The 10th International scientific and practical conference “International experience in scientific research” (May 14-16, 2026)*. Chicago: VoScience Publisher, 2026. P. 581 — 583.
2. Авраменко О. М. Українська література. 9 клас : розробки уроків. Київ : Грамота, 2018. 320 с.
3. Авраменко О. М. Українська література : підруч. для 9 кл. закл. загал. серед. освіти. Київ : Грамота, 2017. 336 с.
4. Авраменко О. М. Українська література. Хрестоматія. 9 клас. Київ : Грамота, 2017. 480 с.
5. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване навчання : наук.-метод. посіб. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
6. Бондаренко Н. Художня інтерпретація проблеми української еліти в поемі Тараса Шевченка «І мертвим, і живим...». *Педагогічний вісник*. 2024. №2. С. 14-17.
7. Величко Н.В. Інтерактивність як засіб формування дизайну дитячої друкованої книги. Дисерт. на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Харків : Харківська державна академія дизайну і мистецтв, 2021. 367 с.
8. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 566 с.
9. Вищецький А. С. Інфографіка як засіб візуалізації. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/9-2.pdf>
10. Власій О., Дудка О., Стефанишин М. Інтерактивні технології як засіб підвищення ефективності навчання. *Гірська школа українських Карпат*. Івано-Франківськ, 2020. №23. С.128–132.
11. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.

12. Волошина Н. Й. Методика викладання української літератури в школі : підручник. Київ : Академія, 2017. 360 с.
13. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне: Волинські обереги, 2011. 356 с.
14. Горох — онлайн-бібліотека словників. URL: <https://goroh.pp.ua>
15. Гринько Н. Інтерактивні методи в системі сучасної шкільної літературної освіти. Київ, 2019. 146 с.
16. Гричина А. М., Жуковська Н. В. Усі уроки української літератури. 9 клас. Харків : Основа, 2017. 416 с.
17. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-putm_source#Text
18. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
19. Жила С. О. Методика навчання української літератури : навч. посіб. Харків : Основа, 2020. 320 с.
20. Журба Ю. О. Діалогові технології викладання української літератури у 9 класах. URL: <https://studbase.kubg.edu.ua/article/113>
21. Ісаєва О. О. Організація та методика вивчення літератури у школі. Київ : Педагогічна думка, 2018. 240 с.
22. Ісаєва О. О. Теорія і практика формування читацької компетентності учнів. Київ : Педагогічна думка, 2019. 256 с.
23. Клочек Г. Поезія Тараса Шевченка: Сучасна інтерпретація. Київ : Освіта, 1998. 238 с.
24. Когут О. І. Інноваційні технології навчання української мови і літератури. Тернопіль: Астон, 2005. 200 с.
25. Коломієць Н. Дидактичні засади застосування інтерактивних методів навчання молодших школярів. Автореф. дис. ... канд. педагог. наук. Київ, 2009. 20 с.

26. Концепція Нової української школи.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>
27. Корват С.А. Інноваційні технології навчання у процесі розвитку творчих здібностей учнів на уроках української мови та літератури. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tvo/2011_2/006.pdf
28. Кравчук І., Шакун Н. Інтерактивне навчання та використання віртуальної реальності в освіті. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 1. С. 18 — 22.
29. Ледовський В. Інтерактивні технології на уроках української літератури. *Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень*. Одеса : В. В. Букаєв, 2025. Вип. 3. С. 153 – 160.
30. Литвин О. Критичне мислення як складова літературної компетентності старшокласників. Харків, 2021. 34 с.
31. Літературознавча енциклопедія: у двох томах / Автор-укладач Ю. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т.2. 624 с.
32. Мариновська О. Я. Педагогічна інноватика & Менеджмент інновацій: навч.-метод. посібник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. 504 с.
33. Марко В. Кодування художнього тексту. *Дивослово*. 2007. № 8. С. 54-59.
34. Марко В. Наближення до Шевченка. Аналітичні етюди. *Наукові записки. Сер. «Філологічні науки (літературознавство)»*. Кіровоград, 2012. Вип. 111. С. 165-171.
35. Мартинюк С. Мотиваційний потенціал інтерактивних технологій у навчанні гуманітарних предметів. Житомир, 2020. 154 с.
36. Міщенко О. Українська література: підручник для 9-го класу загальноосвіт. навч. закладів. Київ : Генеза, 2017. 280 с.
37. Наукові основи методики літератури: Навчально-методичний посібник / За ред. Н. Й. Волошиної. Київ : Ленвіт, 2002. 344 с.
38. Науменко В. О. Теорія і методика навчання літератури : навч. посіб. Київ : Слово, 2015. 304 с.

39. Ніколаєску І., Соловей Ю. Розвиток критичного мислення здобувачів вищої освіти через освоєння методології наукових досліджень. *Імідж сучасного педагога*. Полтава, 2025. №5(224). С.21–26.
40. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в загальноосвітніх закладах. Київ : Ленвіт, 2016. 384 с.
41. Пасічник Є. Українська література в школі. Київ : Радянська школа, 1983. 319 с.
42. Пахаренко В. Шкільне шевченкознавство. Черкаси: Брама-Україна, 2007. 254с.
43. Полюга Л. Збірний образ української еліти в посланні «І мертвим, і живим...». *Дивослово*. 2006. №11. С.16-18.
44. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : [Б. в.], 2007. 141 с.
45. Пометун О. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики. Київ : К.І.С., 2014. 112 с.
46. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Київ: А.С.К., 2004. 192с.
47. Потебня О. Естетика і поетика слова: збірник/ / Упор. І Іваньо, А. Колодна. Київ : Мистецтво, 1985. 302 с.
48. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–9 класи. Українська література — 9 клас. Київ : УОВЦ «Оріон», 2017. 53 с.
49. Пугач В. Інтерактивні форми навчання. URL: <https://naurok.com.ua/vistup-na-temu-interaktivni-formi-navchannya-276791.html>
50. Романюк Т. Комунікативні стратегії на уроках української літератури. Черкаси, 2020. 46 с.
51. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 2012. 504 с.

52. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід у сучасній школі. Київ : Генеза, 2016. 144 с.
53. Савченко О. Я. Сучасний урок у контексті компетентнісного підходу. Київ : Генеза, 2016. 176 с.
54. Сергієнко Г. Формування комунікативної культури старшокласників. Дніпро, 2022. 82 с.
55. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посіб. Київ : ЕКМО, 2011. 320 с.
56. Словник-довідник з професійної педагогіки / За ред. А. В. Семенової. Одеса : Пальміра, 2006. 221 с.
57. Словник іншомовних слів / За ред. О. Мельничука. Київ : Головна редакція УРЕ, 1985. 970 с.
58. Собченко Т., Федоренко В. Використання інтерактивних технологій у професійній підготовці філологів. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2023. Вип. 2 (24). С. 142 — 151.
59. Токмань Г. Методика навчання української літератури в середній школі. Київ : Академія, 2012. 312 с.
60. Українська література. 9 клас : інтерактивні вправи. URL: https://www.e-litera.com.ua/category/grade-9/grade-9-ukr_litera/
61. Українська література у таблицях і схемах. Київ : Літера ЛТД, 2019. 144 с.
62. Шуляр В. Ноомодель інтелегентного читача: практико-орієнтована монографія. Миколаїв : центр редакційно-видавничої діяльності МОППО, 2024. 176 с.
63. Learning Apps : вебсайт. URL: <https://learningapps.org>
64. Wheel of Names : вебсайт. URL: <https://wheelofnames.com/uk>
65. Wordwall : вебсайт. URL: <https://wordwall.net>

Додатки

**Тема уроку: Послання І мертвим, і живим, і ненарожденним....
Критичний перегляд національної історії задля перспективи її кращого майбутнього**

Мета: поглибити знання учнів про жанр послання; дослідити ідейний зміст твору; формувати вміння аналізувати художній текст; розвивати критичне мислення; виховувати національну свідомість і відповідальність за долю народу.

Обладнання: текст твору; мультимедійна презентація; інтерактивні вправи (Wordwall, LearningApps); картки для роботи в групах.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань з елементами інтерактивного навчання.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

Привітання з учнями, перевірка присутніх і готовності класу до роботи.
Створення сприятливої психологічної атмосфери.

Слово вчителя:

– Доброго дня! Сьогодні ми продовжуємо знайомство з творчістю Тараса Шевченка — митця, чиє слово залишається актуальним і сьогодні.

Налаштування на урок:

– Спробуйте налаштуватися на серйозну розмову, адже сьогоднішній твір — це не просто поезія, а глибоке звернення до кожного з нас.

Міні-вправа «Настрій»:

Учні коротко визначають свій настрій одним словом (усно або на стікерах).

Учитель підсумовує:

– Сподіваюся, що протягом уроку ваш настрій стане ще більш зосередженим і зацікавленим, адже ми будемо говорити про важливі речі — історію, народ і наше майбутнє.

II. Мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя:

– В історії кожного народу є твори, які не просто відображають епоху, а формують свідомість поколінь. Саме таким є послання “І мертвим, і живим, і ненарожденним....”

– Чи замислювалися ви, що означає відповідальність перед минулим і майбутнім? Сьогодні ми спробуємо знайти відповідь разом із Тарасом Шевченком.

Інтерактив «Хмара слів»

Учитель демонструє слова: *Україна, правда, кайдани, народ, воля, братерство.*

Завдання: об’єднати слова у смислові групи; припустити, про що йтиметься у творі;

сформулювати очікування від уроку.

Підсумок учителя: усі ці поняття тісно пов’язані з проблемами, які порушує автор.

III. Актуалізація опорних знань

Бесіда:

Що таке послання як жанр?

Послання (або епістола) — це літературний жанр, який має форму листа (звернення) до конкретного адресата або групи людей.

Простіше кажучи, це **віршований або прозовий лист**, який написаний не для приватного читання, а публікується для широкого загалу, бо порушує важливі суспільні, філософські чи моральні питання.

Головні ознаки жанру

Наявність адресата: Послання завжди комусь адресоване. Це може бути конкретна реальна людина (друг, інший поет, цар), уявна особа або ціла група людей (наприклад, «і мертві, і живі, і ненарожденні земляки»).

Публічність та актуальність: Хоча форма твору інтимна (як приватний лист), теми в ньому порушуються глобальні: доля країни, політика, мораль, релігія, сенс життя чи роль поета в суспільстві.

Авторський голос (Я-позиція): У посланні автор зазвичай говорить від свого імені, відкрито висловлює свої почуття, закликає, повчає, критикує чи ділиться роздумами.

Діалогічність: Текст будується так, наче автор веде пряму розмову з читачем, використовує звертання, риторичні запитання та оклики.

Які твори Тарас Шевченко ви вже вивчали?

Які проблеми найчастіше порушує письменник?

Оскільки жанр послання найчастіше використовували романтики та класики XIX століття (і в українському контексті ми найперше говоримо про **Тараса Шевченка**, а також **Івана Франка** чи **Лесю Українку**), коло тем у таких творах є досить специфічним і глобальним.

У посланнях письменники майже ніколи не пишуть про побутові дрібниці — вони порушують **фундаментальні проблеми суспільства**. Ось 6 головних проблем, які постають у таких творах найчастіше:

1. Проблема національної свободи та незалежності

Це центральна тема для українських авторів. Письменники порушують проблему колоніального гніту, рабського становища народу, закликають скинути «кайдани» (як фізичні — кріпацтво, так і політичні — імперську владу) та повернути Україні її державність і волю.

2. Проблема історичної пам'яті та самосвідомості

Автори часто докоряють сучасникам за те, що вони забули свою історію, соромляться рідної мови або сліпо копіюють чужу культуру. Порушується проблема «національного безпам'ятства» (як у Шевченка: «*Німець скаже: „Ви моголи“*. „*Моголи! моголи!*“ *Сите правонуки погані...*»). Письменники закликають вивчати своє, щоб мати майбутнє.

3. Проблема соціальної несправедливості та нерівності

Гостро звучить засудження вищих верств суспільства (панів, інтелігенції, можновладців), які визискують простий народ. Письменник виступає як захисник бідних і пригноблених, викриваючи байдужість та жорстокість еліти.

4. Проблема єдності народу та братерства

Письменники наголошують, що без внутрішньої єдності країна приречена на поразку. Вони закликають представників різних верств суспільства (і панів, і селян) почути один одного, об'єднатися заради спільної мети — долі Батьківщини («*Обніміте ж, брати мої, найменшого брата...*»).

5. Проблема морального вибору та правди

Це філософський пласт послань. Що важливіше — особистий комфорт і багатство чи служіння правді й Богу? Автори засуджують духовну ницість, фальш, пристосуванство і закликають жити за законами совісті та вищої правди.

6. Проблема ролі поета (мистця) і слова в суспільстві

Письменник часто роздумує над власним призначенням. Чи має право поет мовчати, коли його народ страждає? Порушується проблема відповідальності митця перед Богом і людьми: його слово має бути не розвагою, а зброєю, «дзвоном», що будить сплячі душі.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Слово вчителя

Коротке повідомлення про обставини написання твору (1845 рік, період «трьох літ», загострене відчуття соціальної несправедливості).

Поєма-послання «І мертвим, і живим...» була написана Тарасом Шевченком **упродовж жовтня – грудня 1845 року** (остаточна дата — 14 грудня) у селі В'юнище на Переяславщині. Цей твір став одним із центральних у його знаменитій рукописній збірці «Три літа».

Обставини написання твору тісно пов'язані з глибоким розчаруванням та болем, які поет пережив під час своїх подорожей Україною.

Головні передумови створення твору:

Перша подорож в Україну (1843–1844 рр.): Після 14 років життя в Петербурзі Шевченко повернувся на батьківщину і був шокований побаченням. З одного боку — жахливе, злиденне становище кріпаків, з іншого — цинізм українських поміщиків (дворян), які часто хизувалися своїм патріотизмом та освіченістю, але водночас нещадно експлуатували власних селян.

Розчарування в ліберальному дворянстві: Шевченко багато спілкувався з українською елітою того часу. Його обурило, що ці люди захоплювалися європейськими ідеями свободи, читали французьких філософів, досліджували українську історію як хобі, але палець об палець не вдарили, щоб полегшити життя свого народу.

Атмосфера «Трьох літ» (1843–1845): Цей період став часом остаточного формування Шевченка як поета-пророка. Його наївні сподівання на доброго царя чи поступові реформи зникли. Він усвідомив, що найбільша біда України — це внутрішній розкол та байдужість її еліти.

Суть імпульсу до написання:

Твір народився як емоційний вибух, як пристрасний і гнівний відкритий лист (послання) до тогочасних українських інтелігентів та поміщиків. Поет прагнув «пробити» їхній панцир самовдоволення, змусити їх соромитися своєї поведінки і, зрештою, закликати до каяття та єднання з простим народом заради майбутнього України.

Саме тому твір не міг бути опублікований за життя поета в Російській імперії через жорстоку цензуру — вперше повністю його надрукували лише в 1859 році в Лейпцигу (Німеччина)

2. Інтерактивна вправа. Вікторина за твором (Wordwall)

Завдання: відповісти на запитання тесту; визначити рівень розуміння тексту.

1. За жанром “І мертвим, і живим, і ненарожденним...” це...
2. Коли Тарас Шевченко написав поему “І мертвим, і живим, і ненарожденним...”?
3. За що поет дорікає панству? Вони...
4. Поет у творі критично ставиться до тих, хто...
5. Яке слово поеми пропущене в цитаті “А ви претесея на чужину / Шукати доброго ...”?
6. Україна у творі порівнюється із:
7. На думку Т. Шевченка, правду, силу і волю можна відчутти виключно:
8. Тарас Григорович у творі, звертаючись до співвітчизників, закликає їх:
9. Історію Т. Шевченко вважає:
10. Знаючи всі мови слов'янського люду, поет дорікає теперішньому поколінню в тому, що воно:

0:21

Поет у творі критично ставиться до тих, хто...

Не цікавиться минулою історією.	Намагається виїхати за кордон.
Зневажає мову.	Відцурався від народних традицій.

4 of 10

0:43

Україна у творі порівнюється із:

Тихим раєм.	Куточком світла і тепла.
Дивовижною планетою.	Дівочою красою.

6 of 10

3. Робота з текстом

Запитання: Хто є адресатом послання?

У творі «І мертвим, і живим, і ненарожденним...» Тарас Шевченко звертається не до якоїсь однієї особи, а до всієї української нації. Це **узагальнений образ інтелігенції, дворянства та поміщиків** — тих людей, від яких тоді залежала доля країни.

Сам автор чітко розшифрував своїх адресатів у розлозі підзаголовку твору:

«...і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє».

Поет розділив націю на три покоління (і це не просто хронологія, а глибокі метафори):

«**Мертві**» — це українська козацька старшина, гетьмани та минулі покоління, які колись допустили поневолення України, а також тогочасні поміщики, які духовно «мертві», бо байдужі до страждань своїх селян.

«**Живі**» — це сучасники Шевченка. Зокрема, тогочасна українська інтелігенція, дворяни та культурні діячі. Поет звертається до них, бо вони мають освіту й гроші, але замість дій лише дискутують та викрикують псевдопатріотичні гасла.

«**Ненарожденні**» — це майбутні покоління українців, нащадки, яким доведеться розплачуватися за помилки «живих» та «мертвих». Шевченко пише це послання як застереження для них.

Чому адресатом стала саме еліта (панство)?

Шевченко звертається до панів та інтелігенції, тому що простий народ (кріпаки) був неписьменним і безправним — селяни фізично не могли прочитати цей твір. Поет намагається достукатися до совісті тих, хто мав владу та вплив, закликаючи їх схаменутися, повернутися обличчям до народу та стати на захист Батьківщини, поки не пізно.

Чому автор звертається одразу до трьох поколінь?

Тарас Шевченко звертається одразу до трьох поколінь («мертвих», «живих» і «ненарожденних»), тому що він мислить не категоріями теперішнього моменту, а категоріями **історичної вічності**.

Для поета нація — це не просто люди, які живуть тут і зараз. Це живий, безперервний організм, де вчинки минулого визначають теперішнє, а помилки теперішнього формують майбутнє.

Ось 3 головні причини такого потрібного звернення:

1. Зв'язок поколінь та історична відповідальність

Шевченко прагне показати **причинно-наслідковий зв'язок** трагедії України:

«**Мертві**» (минулі покоління, козацька старшина) свого часу припустилися помилок, продали волю за титули й дозволили закріпачити народ.

«**Живі**» (сучасники Шевченка) замість того, щоб виправляти ці помилки, продовжують гнобити селян і сліпо підкорятися імперії.

«**Ненарожденні**» (майбутні нащадки) стануть заручниками цієї байдужості й проклянуть своїх батьків, якщо ті зараз нічого не змінять.

Звертаючись до всіх трьох, поет каже: *ваши дії або бездіяльність відгукнуться у віках.*

2. Спроба розірвати замкнене коло помилок

Українська історія, на думку Шевченка, ходить по колу: зрада еліти втрата свободи народні страждання. Поет звертається до сучасників («живих») на очах у предків («мертвих») та нащадків («ненарожденних»), щоб надати своїм словам максимальної ваги. Це спроба змусити теперішнє покоління схаменутися, відчути сором перед минулим і відповідальність перед майбутнім, і нарешті **розірвати це коло.**

3. Створення універсального, позачасового заповіту

Якби Шевченко написав послання лише до сучасних йому поміщиків 1845 року, твір втратив би свою актуальність після скасування кріпацтва. Але залучивши три покоління, поет перетворив поемою на **національний маніфест на всі часи.**

Це застереження кожному майбутньому поколінню українців: якщо національна еліта відривається від свого народу, забуває свою історію та нехтує власними цінностями — держава приречена на занепад.

Саме тому цей триєдиний образ робить послання актуальним і сьогодні — воно звучить як заклик до кожного з нас, хто зараз є «живим». Учні формулюють відповіді.

4. Інтерактив (LearningApps)

Встановлення відповідностей (вправа на платформі LearningApps). Завдання: Співставити поняття, які відповідають одне одному і стосуються вірша «І мертвим, і живим, і ненарожденним...».

5. Аналітична робота

Проблемні питання:

У чому полягає критика української еліти?

Критика української еліти (тогочасного панства, поміщиків та інтелігенції) у посланні «І мертвим, і живим...» є надзвичайно гострою, безкомпромісною та глибокою. Тарас Шевченко не просто сварить вищі верстви суспільства, він детально аналізує їхні гріхи та пояснює, чому саме вони є головною причиною занепаду України.

Цю критику можна розділити на 5 ключових аспектів:

1. Подвійна мораль та фальшивий патріотизм

Шевченко викриває страшне лицемірство еліти. У салонах та на зборах ці люди розмовляють про свободу, рівність, любов до України та прогресивні європейські ідеї. Проте, повертаючись до своїх маєтків, вони залишаються жорстокими кріпосниками.

Суть критики: Вони люблять Україну лише на словах, а насправді «деруть шкуру» з власних братів-селян.

«...а надію / Надієтесь на братчиків. / Братську кров пролити / Просите, і знову шкуру, / Байдуже, здирати...»

2. Сліпе копіювання чужого (Низькопоклонство перед Заходом)

Поет висміює інтелігенцію, яка їде за кордон, навчається в Німеччині чи Франції, сліпо переймає чужі філософські теорії та моду, але абсолютно не

розуміє потреб власної країни. Вони повертаються в Україну і намагаються впровадити тут чужі порядки, не знаючи життя свого народу.

Суть критики: Еліта шукає «мудрості» в чужих народів, забуваючи, що справжня сила — вдома.

«В чужому краю / Шукаєте, питаєте / Того, що немає / І на небесі, а не тільки / На чужому полі...»

3. Національне безпам'ятство та зневага до рідної мови

Шевченка обурює, що освічені українці цураються своєї мови, а історію України вивчають за працями іноземних (зокрема німецьких чи російських) істориків. Вони готові повторювати будь-які міфи про своїх предків, якщо це написано авторитетним іноземцем.

Суть критики: Еліта втратила національну гідність і перетворилася на «поганих правонуків», які не поважають своїх батьків.

«Німець скаже: „Ви моголи“ . / „Моголи! моголи!“ / Сите правонуки погані / Славних прадідів великих...»

4. Політична пасивність та пристосуванство

Замість того, щоб боротися за відновлення державної незалежності України, тогочасні дворяни слухняно служать Російській імперії. Вони вимірюють свій успіх царськими чинами, орденами та кількістю кріпаків. Вони добровільно одягли на себе «кайдани» і навіть пишаються цим.

Суть критики: Колишня горда козацька старшина перетворилася на покірних лакеїв імперії.

«...Оженились / На вольній волі, на козачій, / Та й забули. А натомість / Кайдани міняють на кайдани...»

5. Відірваність від народу

Еліта сприймає простий селянський народ не як своїх братів, а як робочу силу або як абстрактну «масу». Шевченко попереджає, що така глухота до страждань народу призведе до страшної катастрофи — народної революції («страшного суду»), яка знищить саму еліту.

Суть критики: Якщо пани не почують селян, соціальний вибух неминучий.

«Схаменіться! будьте люди, / Бо лихо вам буде. / Розкуються незабаром / Заковані люде...»

Які суспільні проблеми піднімає автор?

У посланні «І мертвим, і живим...» Тарас Шевченко поруч із національними питаннями порушує низку гострих **суспільних (соціальних)** проблем, які руйнували українське суспільство зсередини.

Якщо національні проблеми стосувалися долі всієї України в імперії, то суспільні — це проблеми взаємин між різними верствами населення, побуту, моралі та щоденного життя людей.

Шевченко виокремлює 5 найважливіших суспільних проблем:

1. Кріпацтво та нещадна експлуатація народу

Це найболючіша соціальна виразка того часу. Автор відкрито звинувачує поміщиків у тому, що їхнє багатство і розкішне життя побудовані на сльозах, копійчаній праці та крові безправних селян-кріпаків.

Суть проблеми: Перетворення людини на товар, духовне та фізичне рабство.

«...А чванитесь, що ми за волю! / Що ми колись... та й голі, й босі... / А надію надієтесь на братчиків... / І знову шкуру, байдуже, здирати...»

2. Соціальна глухота та байдужність еліти до бідних

Поет порушує проблему повної відсутності емпатії у вищих верств суспільства. Пани та інтелігенція живуть у своєму ізольованому світі «салонів» та закордонних подорожей, абсолютно не помічаючи, що поруч із ними в убогих хатах голодують та вмирають від хвороб люди.

3. Духовна деградація та лакейство перед владою

Шевченко показує, як суспільство втрачає моральні орієнтири. Замість честі, гідності та служіння справедливості, суспільні лідери (еліта) обирають пристосуванство. Вони готові терпіти приниження від вищих імперських чиновників і царя («лижуть каламар»), аби лише зберегти свої привілеї та гроші.

4. Неосвіченість та культурна відсталість

Ця проблема в творі є двосторонньою:

- **Для простого народу:** Селяни штучно утримуються в темноті та неписьменності, щоб ними було легше керувати.
- **Для псевдоосвіченої еліти:** Пани вчаться лише заради статусу, копіюючи форму, але не зміст. Вони знають чужі мови, але «не дочитали» і не зрозуміли елементарних законів людяності та справедливості.

5. Загроза кривавого соціального вибуху

Шевченко глибоко розуміє, що терпіння народу не безмежне. Якщо суспільні протиріччя не вирішити мирним шляхом (через каяття панів та звільнення селян), країну чекає страшне потрясіння — народне повстання, де «брат на брата» піде з ножем. Поет намагається попередити цю катастрофу.

Суть проблеми: Неминучість розплати за соціальну несправедливість.

*«Схаменіться! будьте люди, / Бо лихо вам буде. / Розкуються незабаром /
Заковані люде, / Настане суд, заговорять / І Дніпро, і гори...»*

Узагальнення: Усі суспільні проблеми в творі зводяться до однієї великої трагедії — **втрати людяності**. Саме тому головним суспільним закликком Шевченка є прості, але фундаментальні слова: **«Схаменіться! будьте люди...»**

Учні працюють із цитатами.

6. Інтерактив «Ланцюжок емоцій»

Робота в групах. Завдання: розташувати в правильній послідовності:
гнів → викриття → пересторога → заклик

Етап 1: Організація та інструктаж

Учитель об'єднує клас у малі групи (по 3–5 учнів). Кожна група отримує картки з чотирма емоційними станами автора: **Пересторога, Гнів, Заклик, Викриття** (у перемішаному вигляді).

Завдання для груп: Спираючись на текст послання, розташуйте ці емоції у правильній послідовності — так, як розвиваються почуття поета від початку твору до його фіналу. До кожного етапу «ланцюжка» підберіть аргумент або цитату з тексту.

Етап 2: Виконання завдання в групах

Учні аналізують текст, дискутують та вибудовують правильний ланцюжок. Результат їхньої роботи має виглядати так:

1. ГНІВ (Початок твору)

Психологічний стан автора: Твір відкривається вибухом болю та обурення. Шевченко дивиться на байдужість панства і не стримує емоцій. Його серце крається від того, що люди спокійно дивляться на руйнацію власного краю.

Текстовий орієнтир: *«...і плачу, і ридаю, / І не кричу нікому, / Долю проклинаю...»* або *«Кричите, що Бог створив вас не на те, щоб ви неправді поклонились!.. А претесь на чужину...»*

2. ВИКРИТТЯ (Основна частина — аналіз гріхів еліти)

Психологічний стан автора: Гнів переростає в холодний, тверезий та нищівний аналіз. Поет зриває маски з «патріотів». Він детально перераховує, у чому саме винне панство: кріпосництво, сліпе копіювання закордонного, забуття рідної мови та перекручування історії.

Текстовий орієнтир: *«Німець скаже: „Ви моголи“. / „Моголи! моголи!“ / Сите правонуки погані / Славних прадідів великих...»* або *«...а надію / Надієтесь на братчиків. / Братську кров пролити / Просите, і знову шкуру, / Байдуже, здирати...»*

3. ПЕРЕСТОРОГА (Кульмінація емоційної напруги)

Психологічний стан автора: Викривши гріхи, Шевченко переходить до пророцтва. Його голос звучить як попередження про неминучу катастрофу. Він попереджає еліту: якщо ви не змінитесь, народ повстане, і розплата буде страшною. Це емоція тривоги та батьківського застереження.

Текстовий орієнтир: *«Схаменіться! будьте люди, / Бо лихо вам буде. / Розкуються незабаром / Заковані люде, / Настане суд, заговорять / І Дніпро, і гори...»*

4. ЗАКЛИК (Фінал твору — катарсис)

Психологічний стан автора: Емоційна вершина твору. Біль, гнів і страх перед майбутнім проривом розчиняються в безмежній любові до України та надії. Шевченко благає, протягує руку і закликає до прощення, єднання та братерства. Твір закінчується світлим акордом.

Текстовий орієнтир: *«Обніміте ж, брати мої, / Найменшого брата, — / Нехай мати усміхнеться, / Плачущая мати...»*

Етап 3: Презентація та рефлексія

Представники груп демонструють свій «ланцюжок». Учитель може запропонувати дітям наклеїти картки на великий аркуш паперу та з'єднати їх стрілками, створивши візуальний графік емоційного стану Шевченка.

Запитання для фінального обговорення:

Чому, на вашу думку, Шевченко не закінчив твір гнівом чи викриттям, а обрав саме «заклик» для фіналу?

Яка емоція в цьому ланцюжку, на вашу думку, є найважливішою для розуміння позиції автора?

7. Інтерактив «Суд над панством»

Рольова гра. Ролі: «Шевченко» (обвинувач), «панство», «народ». Завдання: знайти аргументи в тексті; представити позицію.

Організація судового процесу

Розподіл ролей (Клас ділиться на 3 великі групи):

Група «Шевченко» (Сторона обвинувачення): Головний прокурор процесу. Їхнє завдання — гостро, безкомпромісно та аргументовано викрити гріхи еліти, спираючись на текст послання.

Група «Панство» (Сторона захисту / Підсудні): Тогочасна українська інтелігенція, дворяни, помічники. Їхнє завдання — спробувати виправдати свої дії, пояснити свою логіку, знайти контраргументи (навіть якщо вони звучать цинічно) або прийти до каяття.

Група «Народ» (Головний свідок та присяжні): Прості селяни-кріпаки. Їхнє завдання — показати реальні наслідки дій панства, розповісти про свої страждання та винести фінальний вердикт.

Порада вчителю: Роль Судді може взяти на себе сам учитель (щоб моделювати процес та стежити за часом) або обрати одного сильного учня.

Інструкція та завдання для кожної групи

1. Група «Шевченко» (Обвинувач)

Ваша позиція: Ви виступаєте від імені вищої справедливості та правди. Ви звинувачуєте панство у зраді власної країни, лицемірстві та духовному рабстві.

Головні пункти звинувачення: Подвійна мораль (свобода на словах — рабство на ділі), цурання рідної мови та історії, сліпе плазування перед іноземщиною, байдужість до долі Батьківщини.

Текстові аргументи (що шукати в тексті):

«...а надію надієтесь на братчиків... і знову шкуру, байдуже, здирати...» (критика кріпосництва);

«А ви претесь на чужину шукати доброго добра...» (критика низькопоклонства);

«Німець скаже: „Ви моголи“. „Моголи! моголи!“» (критика національного безпам'ятства).

2. Група «Панство» (Підсудні)

Ваша позиція: Ви не вважаєте себе злочинцями. Ви — освічена еліта, яка рухає прогрес. Вам доводиться виживати в умовах Російської імперії, і ви робите те, що можете.

Лінія захисту (як виправдатися, використовуючи логіку тексту): «Ми їдемо за кордон, щоб привезти в Україну європейську науку та культуру. Ми читаємо всесвітню історію, щоб зрозуміти світ. Ми вивчаємо всі слов'янські мови! Ми дбаємо про престиж нації на світовому рівні. Якби не ми, хто б взагалі представляв Україну?»

Текстові аргументи (як обіграти цитати на свою користь):

«Ми все знаємо... І все мови слов'янського люду — всі знаємо...» (ми освічені, ми несемо культуру);

«Кричите, що Бог створив вас не на те, щоб ви неправді поклонились!..» (ми теж за справедливість, ми дискутуємо про важливе!).

3. Група «Народ» (Свідки)

Ваша позиція: Ви — основа України, яка мовчки терпить знущання. Ви не маєте голосу в політиці, але на ваших плечах тримається все.

Суть виступу: Розповісти про те, як слова панів про «братерство» розбігаються з ділом. Описати своє злиденне життя та важку працю, поки пани розважаються в Парижах чи німецьких університетах.

Текстові аргументи (що шукати в тексті):

«...розкуйтеся, братайтеся...» (ми хочемо, щоб нас нарешті почули);

«...настане суд, заговорять і Дніпро, і гори...» (попередження від народу, що терпіння закінчується і кріпаки готові розірвати кайдани).

Перебіг судового засідання

Слово Обвинувачу («Шевченко»): Представник групи зачитує гнівну промову-звинувачення, підкріплену цитатами. (3 хв)

Слово Підсудним («Панство»): Представники еліти виступають із захисною промовою, намагаючись виправдати свій спосіб життя та погляди. (3 хв)

Свідчення «Народу»: Селяни розповідають свою правду і показують, чому аргументи панства — це фальш. (3 хв)

Дебати: Короткі репліки-відповіді груп одна одній (спростування аргументів суперника). (3-4 хв)

Підсумок уроку (Фінал гри)

Суддя (або присяжні з групи «Народ») виносить вирок. Але оскільки це не звичайний суд, а Шевченків колізійний твір, фінальне рішення має чітко відповідати ідеї автора.

Слово Судді / Вчителя:

«Панство визнається винним у суспільній глухоті, лицемірстві та зраді власних витоків. Проте закон цього суду — не карати, а врятувати країну від загибелі. Єдиний спосіб виправдати провину для панства — це виконати волю обвинувача: **схаменутися, стати людьми, повернутися до рідної землі й обняти найменшого брата**. Суд закриває справу і закликає сторони до Братерства».

V. Узагальнення та систематизація знань (5 хв)

Бесіда: Яка головна ідея твору?

Головна ідея послання «І мертвим, і живим...» полягає у палкому заклику до **національного єднання, духовного очищення та примирення всіх верств суспільства** (насамперед еліти та простого народу) заради відродження України.

Шевченко стверджує, що побудувати вільну державу неможливо без подолання внутрішнього розколу, соціальної жорстокості та національного безпам'ятства.

До чого закликає автор?

У фіналі та впродовж усього твору «І мертвим, і живим...» Тарас Шевченко переходить від гніву й критики до конкретних дій. Його послання — це маніфест-дороговказ.

Письменник звертається до тогочасної еліти та всього суспільства із 5 потужними закликами:

1. До національного єднання та братерства

Це найголовніший заклик, який звучить наприкінці твору. Шевченко благає панів та інтелігенцію об'єднатися з простим народом, стати для селян не гнобителями, а захисниками й учителями.

«Обніміте ж, брати мої, / Найменшого брата, — / Нехай мати усміхнеться, / Плачущая мати!»

2. До духовного та соціального очищення («Схаменіться!»)

Автор закликає панів зупинити жорстоке кріпосництво, «схаменутися» і повернути собі людську подобу. Він вимагає відмовитися від подвійної моралі (коли на словах люблять свободу, а на ділі визискують кріпаків).

«Схаменіться! будьте люди, / Бо лихо вам буде».

3. До розумного навчання та поваги до свого коріння

Шевченко не проти європейської освіти — він закликає вчитися, переймати найкращий світовий досвід, але водночас не ставати манкуртами (людьми, що забули свій рід). Він закликає плекати рідну мову, культуру та знати справжню історію свого краю.

«Чужому научайтесь, / Й свого не цурайтесь».

4. До пошуку правди у власній хаті

Поет закликає припинити сліпо шукати лідерів, ідеали чи «добру долю» за кордоном, сподіваючись на допомогу чужих держав. Він закликає зрозуміти, що доля України залежить виключно від самих українців.

«Бо в своїй хаті своя й правда, / І сила, і воля».

5. До історичної відповідальності

Він закликає думати про наслідки своїх сьогоднішніх вчинків перед майбутніми поколіннями («ненарожденними»). Поет просить сучасників розірвати замкнене коло помилок минулого, щоб нащадки не проклинали своїх батьків.

Шевченко закликає українців **стати єдиною, свідомою, освіченою та моральною нацією**, яка здатна сама керувати своєю землею без загарбників і внутрішніх ворогів.

VI. Рефлексія

Метод «Незакінчене речення»: Сьогодні я зрозумів(ла)...

Найважливішим для мене було...

Мене вразило... (Кілька учнів озвучують відповіді).

VII. Домашнє завдання

Обов'язкове: вивчити уривок із твору напам'ять;

Творче: написати міні-роздум: «Чи актуальні ідеї послання сьогодні?»

Індивідуальне: підготувати повідомлення про роль послання у творчості Тарас Шевченко.

Тема уроку: Вічна тема матері й сина. Трагедія жіночої долі в поемі «Наймичка»

Мета: поглибити знання учнів про зміст поеми «Наймичка»; розкрити образ Ганни як уособлення материнської самопожертви; формувати вміння аналізувати художній твір; розвивати критичне мислення; виховувати повагу до матері та моральні цінності.

Обладнання: текст твору; мультимедійна презентація; інтерактивні вправи (Wordwall, LearningApps); картки для роботи в групах.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань з елементами інтерактивного навчання.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

Привітання, перевірка готовності до уроку.
Створення позитивної атмосфери.

Слово вчителя:

– Сьогодні ми говоритимемо про одну з найглибших тем у літературі — материнську любов, яка здатна на самопожертву.

Міні-вправа «Настрій»:

Учні називають свій настрій одним словом.

II. Мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя:

- Чи завжди правда приносить щастя?
- Чи можна пожертвувати власним життям заради дитини?

Інтерактив «Асоціації»(за допомогою ChatGPT)

Слово: **МАТИ**

Учні називають асоціації (турбота, любов, жертва, біль тощо).

III. Актуалізація опорних знань

Бесіда: Що ви знаєте про життя Тараса Шевченка? Які твори про жіночу долю ви вже вивчали? Які риси характерні для романтичного героя?

Для **романтичного героя** характерний особливий тип світосприйняття. Це не просто персонаж, це завжди яскрава, сильна та безкомпромісна особистість, яка перебуває в абсолютній незгоді з навколишньою реальністю.

Ось головні риси, за якими можна легко впізнати романтичного героя:

1. Виняткова особистість у виняткових обставинах

Романтичний герой ніколи не буває «пересічною людиною» чи звичайним міщанином. Це людина титанічних пристрастей, яка має непересічний талант, сильний характер або високу мету. Обставини, у які він потрапляє, також небуденні: війна, стихійні лиха, каторжні табори, ситуації смертельного вибору.

2. Гострий конфлікт із суспільством («Один проти всіх»)

Це ключова риса. Герой відкидає закони, мораль та цінності того суспільства, у якому живе. Він вважає його ницім, заземленим та несправедливим.

Суспільство, своєю чергою, не розуміє героя, оголошує його диваком, злочинцем або вигнанцем.

3. Романтичне «двосвіття» та втеча від реальності

Душа героя розділена між двома світами: **світом сірої буденності** (яку він зневажає) та **ідеальним світом мрії**, свободи й краси (якого він прагне). Через неможливість досягти ідеалу в реальному житті, герой часто «тікає»:

- у минуле (ідеалізація козаччини, лицарства);
- в екзотичні країни (гори, циганські табори, пустелі);
- у власні фантазії, сни або містику.

4. Самотність і відчуженість

Оскільки героя ніхто не розуміє, самотність стає його постійним супутником і навіть предметом гордості. Він самотній серед натовпу, самотній у коханні, самотній у своїх прагненнях. Його часто зображують на тлі дикої, нескореної природи (скелі, штормове море, буря), яка відповідає його внутрішньому стану.

5. Максималізм та культ почуттів

Романтичний герой не знає напівтонів чи компромісів. Він керується виключно серцем, емоціями та пристрастю, повністю ігноруючи холодний розум. Його гасло: «*Усе або нічого*». Якщо кохання — то до загину (як у Шевченківській Катерини), якщо свобода — то ціною власного життя.

6. Трагічна доля

Майже всі романтичні герої приречені на поразку або загибель. Оскільки їхній ідеал неможливий у реальному жорстокому світі, конфлікт вирішується трагічно: герой або гине (часто через самогубство чи у нерівному бою), або остаточно замикається в собі, божеволіє чи стає вічним блукачем (як Чайльд-Гарольд у Байрона).

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Слово вчителя

Коротко про історію створення поеми «Наймичка», її соціальний контекст.

Історія створення поеми «Наймичка»

Тарас Шевченко написав поема «Наймичка» 14 травня 1845 року в Переяславі, під час своєї подорожі Україною. Це період так званого «триліття» — розквіту його творчості. Цікаво, що вперше поема була опублікована у 1857 році в альманасі «Записки о Южной Руси» Пантелеймона Куліша без імені автора.

Шевченко на той час перебував у жахливих умовах заслання із суворою забороною писати й малювати, тому Куліш, аби цензура пропустила твір, видав його за знайдену в старій скрині рукописну копію невідомого автора. Поема настільки вразила читачів своєю майстерністю, що її авторство швидко стало «секретом полішинеля».

Соціальний контекст

- **Еволюція теми материнства у Шевченка:** Поема стала своєрідною протиположністю до написаної раніше «Катерини». Якщо Катерина під тиском ганьби та відчаю ламається, чинить самогубство й залишає сина напризволяще, то Ганна (героїня «Наймички») обирає шлях **найвищої материнської самопожертви**.
- **Статус покритки та суворість народної моралі:** Соціальні умови залишалися тими ж самими — народження дитини поза шлюбом таврувало жінку на все життя, робило її ізгоєм, а дитину — безправним «байстрюком». Але Ганна знаходить геніальний і трагічний вихід: вона підкидає свого маленького сина Марка бездітній і заможній селянській парі (Трохиму та Насті), а сама наймається до них у хату безкоштовною служницею (наймичкою).
- **Смирнення заради майбутнього дитини:** Соціальна трагедія Ганни полягає в тому, що вона змушена все життя приховувати своє материнство. Вона виховує власного сина, бачить, як він росте, одружується, стає успішним чумаком, але не має права назватися його мамою, аби не зруйнувати його авторитет у селі та не накликати на нього сором. Вона купує синові щасливе майбутнє та чисте ім'я ціною щоденних душевних мук і власного рабського статусу наймички.

Свою таємницю Ганна відкриває Маркові лише за кілька хвилин до своєї смерті, коли той повертається з доленосної чумацької подорожі.

2. Інтерактив (Wordwall)

Вікторина за змістом твору
(факти, персонажі, події)

1. Із яким деревом порівнюється молодиця?
2. До кого звертається молодиця?
3. Де знайшли старі дитину?

4. Скільки із радощів старі назбирали кумів?
5. Ганна — це...
6. Катерина — це...
7. Що привезла з Києва для Марка наймичка?
8. Скільки разів наймичка ходила на прощу до Києва?
9. Останнього разу кому нічого не привезла з Києва наймичка?
10. Із ким повертався Марк додому?
11. Про що розповіла наймичка Марку перед смертю?
12. Що зображується в поемі?

3. Робота з текстом

Запитання: Хто така Ганна? Чому вона залишає дитину? У чому трагедія її життя?

1. Хто така Ганна?

Ганна — головна героїня поеми Тараса Шевченка «Наймичка». Це молода українська жінка-селянка, яка опинилася в надзвичайно скрутному становищі: вона народила дитину поза шлюбом, ставши покриткою.

На відміну від Катерини з однойменної поеми, Ганна виявляє величезну силу духу, рішучість та готовність до абсолютної самопожертви. Це образ ідеальної, святої материнської любові, для якої щастя дитини є незрівнянно вищим за власну гордість, спокій чи суспільний статус.

2. Чому вона залишає дитину?

Ганна підкидає свого маленького сина Марка бездітній, заможній і добрій селянській парі — Трохиму та Насті. Вона робить це не через брак любові, а навпаки — заради порятунку немовляти.

- **Захист від суспільного тавра:** Якби Ганна виховувала сина відкрито, Марко на все життя отримав би ганебне тавро «байстрюка» (позашлюбної дитини), що автоматично робило б його ізгоем у тогочасному селі.

- **Забезпечення майбутнього:** Заможні Трохим і Настя могли дати хлопчикові все: батьківську турботу, добробут, статус законного сина та спадкоємця.
- **Геніальний материнський план:** Залишивши дитину біля воріт і переконавшись, що старі її забрали, Ганна згодом сама приходиться у їхню хату найматися на роботу. Так вона отримує можливість бути поруч із сином, бачити, як він росте, але залишається для нього лише сторонньою «наймичкою».

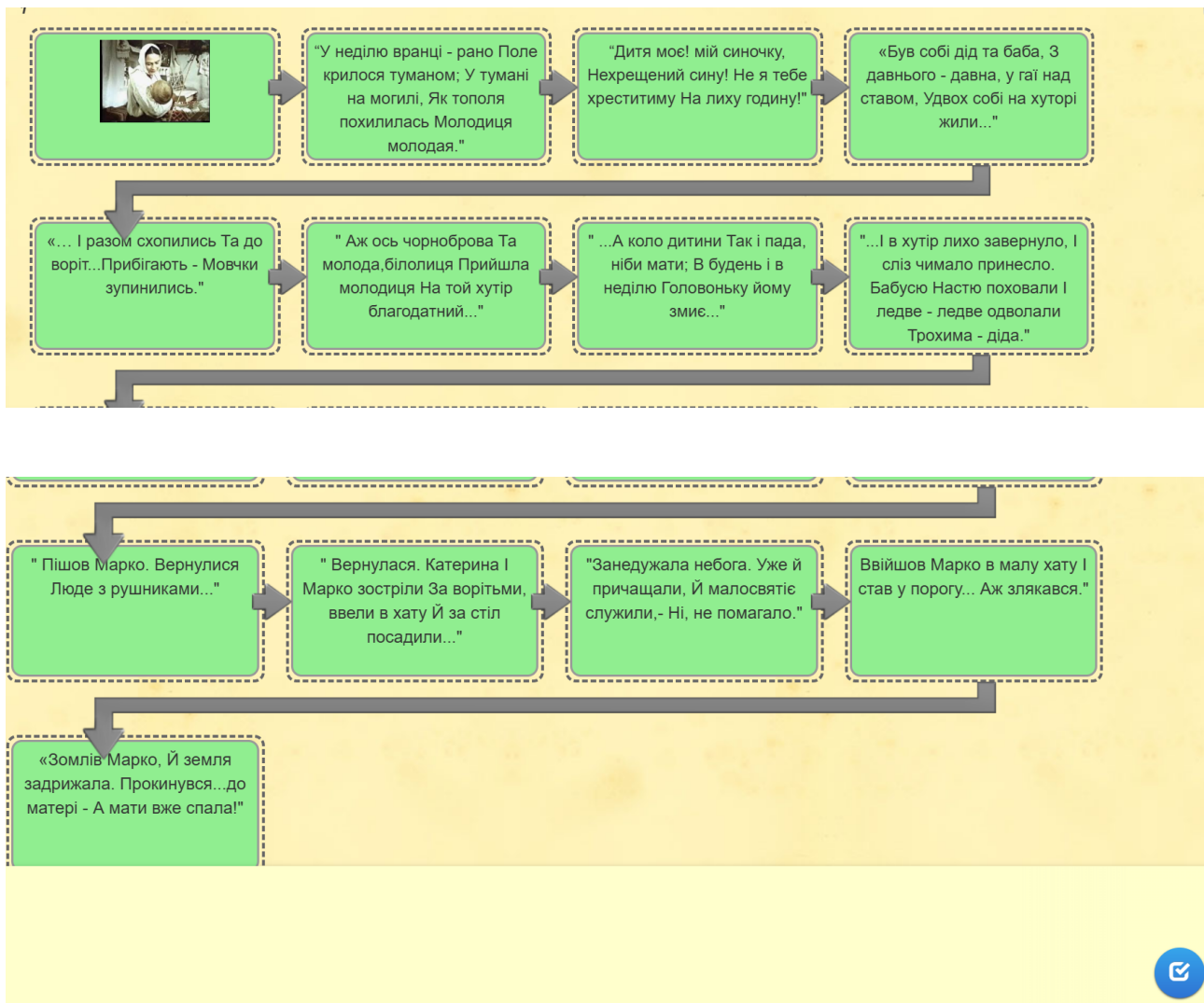
3. У чому трагедія її життя?

Трагедія Ганни — це трагедія **довічного внутрішнього розп'яття та прихованого материнства**. Вона щодня каралася без вини, купуючи синові чисте ім'я ціною власних неймовірних душевних мук.

- **Неможливість назватися мамою:** Найстрашніший біль Ганни полягав у тому, що вона роками виховувала, пестила й оберігала власну дитину, але не мала морального права почути від неї омріяне слово «мамо». Марко любив її, але вважав просто доброю наймичкою, а своєю матір'ю називав Настю.
- **Добровільне рабство:** Ганна свідомо прирекла себе на статус безкоштовної служниці. Вона працювала в хаті не покладаючи рук, відмовлялася від заробітку і навіть від пропозицій Трохима й Насті стати повноправною членкинею родини (бути за весільну матір Маркові), щоб випадково не видати своєї таємниці.
- **Постійний страх викриття:** Вона жила в щоденній напрузі, аби патріархальне село чи сам Марко не дізналися правди, що могло б зруйнувати щастя її сина.
- **Трагічний фінал:** Ганна відкриває свою таємницю Маркові лише за кілька хвилин до смерті, коли той повертається з чумакування. Вона встигає сказати: *«Прости мене! Я каралась весь вік в чужій хаті... Я... твоя мати!»* — і помирає, так і не встигнувши повноцінно натішитися синівським «мамо» у відповідь.

4. Інтерактив (LearningApps)

Встановлення відповідностей(порядок подій)

5. Аналітична робота

Проблемні питання: У чому полягає материнська жертва Ганни? Чому вона не відкриває правду синові? Як автор ставиться до героїні?

1. У чому полягає материнська жертва Ганни?

Материнська жертва Ганни є **абсолютною та безкровною**. На відміну від Катерини, яка втекла від страждань через самогубство, Ганна обирає щоденне, довічне розп'яття власної душі заради щастя своєї дитини.

Її жертва виявляється у кількох речах:

- **Відмова від материнського права:** Вона добровільно віддає право називатися «мамою» іншій жінці (Насті). Найбільше щастя для будь-якої

матері — чути це слово від своєї дитини, але Ганна свідомо позбавляє себе цього.

- **Добровільне рабство:** Ганна стає безкоштовною служанкою (наймичкою) у хаті, де росте її син. Вона виконує всю найважчу хатню роботу, не вимагаючи жодної платні, окрім можливості просто бути поруч із Марком, прати його сорочки та дивитися, як він росте.
- **Придушення власного «Я»:** Коли Марко виростає і збирається одружуватися, Ганна відмовляється бути за посажену (весільну) матір, хоча старі Трохим і Настя щиро її просили про це. Вона йде на прощу до Києва, щоб її присутність випадково не кинула тінь сорому на весілля сина.

2. Чому вона не відкриває правду синові?

Ганна мовчить протягом усього життя з однієї причини: **вона панічно боїться зруйнувати щастя й чесне ім'я Марка.**

- **Закони патріархального села:** Якби Марко дізнався, що його рідна мати — покритка (незаконнонароджена жінка), а він сам — «байстрюк», це знищило б його статус у суспільстві. Його б зневажали в селі, з ним могли б не схотіти мати справу, а його майбутня родина не мала б спокою.
- **Психологічний захист дитини:** Марко ріс у повній впевненості, що він — законний, любий син Трохима та Насті. Ганна не хотіла травмувати його душу правдою про те, що його рідний батько (якийсь проїжджий пан чи москаль) покинув його, а мати була змушена підкинути його під ворота.
- **Ціна таємниці:** Вона тримає цю таємницю до останнього подиху, відкриваючи її лише тоді, коли Марко вже став дорослим, самостійним, шанованим чумаком, і коли сама вона стоїть на порозі смерті й більше не може піти з цього світу, не почувши його синівського прощення.

3. Як автор ставиться до героїні?

Тарас Шевченко ставиться до Ганни з **найвищим ступенем благоговіння, любові та святого захоплення.** Якщо в інших творах він часто плаче над долею жінок, то тут він схиляє перед Ганною голову.

- **Сакралізація образу:** Для Шевченка Ганна — це не просто земна жінка, це образ, який наближається до ідеалу Божої Матері (Марії), яка так само віддала свого Сина на страждання і служіння людям, тихо терплячи біль.
- **Співпереживання:** Поет із величезним психологізмом описує її внутрішні муки. У ліричних відступах відчувається невимовна ніжність автора до цієї «сердешної наймички».

- **Пам'ятник материнській любові:** Через цей твір Шевченко хотів донести світові, що українська жінка, навіть розтоптана тогочасними жорстокими законами суспільства, здатна на титанічний подвиг любові, який вищий за будь-які умовні «гріхи». Ганна для автора — втілення чистої духовної сили.

6. Інтерактив (ШІ – ChatGPT)

Завдання: Створити альтернативну ситуацію: «Що було б, якби Ганна зізналася синові правду раніше?» Учні презентують відповіді.

Альтернативна ситуація:

«Що було б, якби Ганна зізналася синові правду раніше?»

Ганна довго носила в собі таємницю, боячись втратити любов сина. Але одного дня, коли він був ще підлітком, вона наважилася на відверту розмову.

Вона посадила його поруч і спокійно розповіла правду про його походження. Син спочатку був розгублений і навіть трохи ображений, адже відчував, що частину його життя приховували. Проте щирість матері поступово зняла напругу.

Замість того щоб випадково дізнатися правду пізніше і пережити глибокий шок, хлопець мав час осмислити почуте. Він почав більше цінувати матір за її жертвовність і любов. Їхні стосунки стали відкритішими й довірливішими.

Ганна ж перестала жити з тягарем провини. Вона відчула полегшення і внутрішній спокій, адже більше не потрібно було приховувати правду.

У майбутньому син виріс упевненішим у собі, бо знав свою історію і розумів, через що пройшла його мати. Їхній зв'язок став ще міцнішим — не через таємниці, а через довіру.

Висновок:

Рання правда могла б зменшити біль і непорозуміння, а головне — побудувати стосунки на щирості, а не на мовчанні.

АЛЬТЕРНАТИВНА СИТУАЦІЯ: «Що було б, якби Ганна не пішла від Марка»

За поемою Тараса Шевченка «Наймичка»

1. Після народження сина Ганна не наважується залишити його. Вона вирішує залишитися і відкрити правду батькам.

Я не можу покинути свого сина...

2. Вона зізнається пані, що це її дитина.

Це моя дитина. Я не можу його покинути.

Ти накоїла лиха... Але дитину не віддамо.

3. Пані, хоч і сувора, але має серце. Вона дозволяє Ганні залишитися при синові, але попереджає Марка пізніше.

Буду порун із тобою, синку.

4. Марко росте, не знаючи правди, але відчуває материнську любов Ганни.

Ти для мене як мама...

5. Коли Марко підрастає, пані відкриває йому правду в присутності Ганни.

Марку, Ганна – твоя рідна мати. Вона залишилася з тобою з любові.

Моя... мати?..

6. Спочатку Марко вражений, але потім розуміє і приймає правду. Він обіймає матір.

Прости мене, мамо, що не знав раніше... Я люблю тебе.

Сину мій...

7. Відтоді Ганна живе не як наймичка, а як мати при синові. Її поважають і в домі, і в селі.

Добра вона жінка, працююча та щира.

8. Марко виростає доброю людиною, яка цінує матір і дбає про неї.

Ти для мене найдорожча людина у світі.

9. Ганна доживає свої дні в любові та спокої, поруч із сином.

Любов і правда здатні змінити долю. Ганна не померла з розбитим серцем, бо її материнська любов була взаємною і прийнятною.

Висновок: Якби Ганна не пішла від сина і правда відкрилася раніше, їхнє життя могло б бути сповненим любові, поваги та щастя.

7. Робота в групах

Групи: Характеристика Ганни. Роль материнства. Проблеми твору. Завдання: знайти цитати, сформулювати висновки.

1. Характеристика образу Ганни

Ганна — це вершина Шевченкового психологізму у змалюванні жінки-страдниці. На відміну від Катерини, яка ламається під тягарем обставин, Ганна обирає шлях внутрішньої сили та свідомої самопожертви.

- **Риси характеру:** Глибока релігійність, неймовірна працьовитість, скромність, залізна сила волі та здатність тамувати власний біль заради спокою інших.
- **Цитати, що характеризують Ганну:** *«Вона працює, не вгаває,/ Хвалить Трохим і Настя хвалить.../Вона як мати: і догляне, і приголубить, і умиє...»*. *«Ніколи не плаче,/ Ні на кого не буркне...»*
- **Висновок:** Ганна — це не просто образ кріпосної служниці, а символ духовної величі людини. Вона доводить, що справжня любов виявляється не в словах чи егоїстичному володінні, а у щоденній, непомітній турботі про кохану істоту.

2. Роль материнства в поемі

Материнство у творчості Шевченка завжди має сакральний (святий) характер. У «Наймичці» поет підносить його до рівня абсолютної сили, здатної подолати будь-які соціальні перешкоди.

- **Суть материнського подвигу:** Для Ганни материнство стало сенсом життя, який замінив їй особисте щастя, родину, суспільне визнання. Вона добровільно відмовляється від права почути від сина слово «мамо», аби тільки він рос щасливим і законним членом суспільства.
- **Цитати, що розкривають тему материнства:**

«А наймичка не діждалась,

Провела за браму,

Та в діброві при долині

Заплакала мамою...» (коли Марко поїхав чумакувати)

«Отаке-то на сім світі

Роблять людям люде!

Того в'яжуть, того ріжуть,

А той сам себе губить...»

А за що? Боже милий!

За те, що так щиро

Кохав її...»

- **Висновок:** Через образ Ганни Шевченко створює гімн материнській любові. Поет показує, що материнське серце не знає егоїзму: Ганна щаслива вже тим, що її син ситий, одягнений і поважний у селі, навіть якщо він вважає її чужою людиною.

3. Ключові проблеми твору

Поема порушує низку глибоких соціальних та морально-етичних проблем, актуальних для тогочасної України:

11. Проблема соціального безправ'я жінки-покритки: Суворі закони патріархального суспільства не прощали жінці позашлюбної дитини, прирікаючи її на статус ізгоя.

12. Проблема батьків і дітей (таємниця походження): Психологічний дискомфорт дитини-безбаченка та необхідність приховувати правду заради її ж безпеки.

13. Проблема морального вибору: Що краще — піддатися розпачу чи присвятити життя важкій, але благородній меті?

14. Цитати, що ілюструють проблеми: «*Прийми ж мене, мій братику,/ Боронити стати! /Ні, не приймеш!.. Тяжко, тяжко /В чужій хаті жити!..*» (соціальна самотність). «*Прости мене! Я каралась\ Весь вік в чужій хаті.. /Прости мене, мій Марку!.. Я... /Я твоя мати!*» (кульмінаційне вирішення проблеми прихованого материнства)

15. Висновок: Шевченко гостро засуджує жорстокість суспільної моралі, яка змушує матір ховатися від власної дитини. Проте головний фокус твору зміщений із критики ладу на внутрішню перемогу Ганни: її моральна чистота та любов виявляються сильнішими за несправедливі людські закони.

V. Узагальнення та систематизація знань

Бесіда: Яка головна ідея твору? Чого навчає поема?

1. Яка головна ідея твору?

Головна ідея поеми «Наймичка» — це прославлення величі та сили материнської любові, здатної на абсолютну, довічну самопожертву заради щастя дитини, а також глибоке співчуття до трагічної долі жінки-покритки в тогочасному суспільстві.

Шевченко показує, що справжнє материнство вище за соціальні забобони, гордість і власні егоїстичні бажання. На відміну від Катерини, яка через відчай обирає смерть, Ганна обирає життя — важке, рабське, сповнене душевних мук, але присвячене порятунку свого сина Марка.

2. Чого навчає поема? (Моральні уроки твору)

Поема «Наймичка» є надзвичайно гуманістичним твором, який дає читачеві кілька важливих життєвих уроків:

- **Урок милосердя та співчуття (проти дія жорстокості суспільства):**

Твір навчає нас не судити людей за зовнішніми помилками чи суспільними стереотипами. Тогочасне село вважало покритку «грішницею», але Шевченко доводить, що душа Ганни є абсолютно чистою та святою. Поема вчить бути чуйними до чужого лиха.

- **Урок безкорисливої любові:**

На прикладі Ганни автор показує, що любити — це означає віддавати, нічого не вимагаючи натомість. Ганна не чекала від Марка подяки, грошей чи слави. Їй було достатньо просто бачити його живим, здоровим і щасливим.

- **Урок поваги до батьків (особливо до матері):**

Фінальна сцена, де Марко падає на коліна перед помираючою Ганною, запізнившись усього на кілька хвилин, щоб повноцінно назвати її мамою, є емоційним заклик до всіх дітей. Поема вчить цінувати батьківську турботу, поки рідні люди живі, адже ми часто навіть не здогадуємося, чим саме вони пожертвували заради нашого добробуту.

- **Урок доброти та людяності (образи Трохима і Насті):**

Твір також навчає бути вдячними та відкритими, як старі чумаки Трохим і Настя. Вони не лише щиро полюбили підкинуте маля, а й з величезною повагою та теплом ставилися до наймички Ганни, ставши для неї єдиним безпечним прихистком на землі.

Якщо поема «Катерина» — це палкий протест і крик відчаю, то «Наймичка» — це **тихий, але титанічний подвиг любові**, який перемагає будь-яке суспільне зло. Шевченко вчить, що зброєю проти жорстокості світу може бути не лише бунт, а й безмежне терпіння та самопожертва.

VI. Рефлексія

Метод «Незакінчене речення»:

Сьогодні я зрозумів(ла)...

Мене найбільше вразило...

Я замислився(лася) над...

VII. Домашнє завдання

Творче:

– написати міні-роздум: «У чому велич Ганни?»

Індивідуальне:

– підготувати характеристику образу Ганни

Протокол аналізу звіту подібності науковим керівником

Заявляю, що я ознайомився (-лась) з Повним звітом подібності, який був згенерований Системою виявлення і запобігання плагіату щодо роботи:

Автор: Володимир Ледовський

Співавтор:

Назва: ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА МАТЕРІАЛІ ВИВЧЕННЯ ЛІРИЧНИХ ТА ЛІРО-ЕПІЧНИХ ТВОРІВ У 9 КЛАСІ ЗЗСО

Науковий керівник: Завідувач кафедри Галина Авксентьева

Підрозділ: Кафедра української та зарубіжної літератур

Коефіцієнт подібності 1:3.39%

Коефіцієнт подібності 2:0%

Мікропробіли: 22

Заміна букв: 2

Інтервали: 0

Білі знаки: 0

Дата створення звіту: 2026-05-28 06:25:45.0

Після аналізу Звіту подібності констатую наступне:

Запозичення, виявлені в роботі є законними і не є плагіатом. Рівень подібності не перевищує допустимої межі. Таким чином робота незалежна і приймається.

Запозичення не є плагіатом, але перевищено граничне значення рівня подібностей. Таким чином робота повертається на доопрацювання.

Виявлено запозичення і плагіат або навмисні текстові спотворення (маніпуляції), як передбачувані спроби укриття плагіату, які роблять роботу невідповідною вимогам законодавства (Ст. 32. ЗУ Про вищу освіту, пункт 3.1, Ст. 42. ЗУ Про освіту) та вимог НАЗЯВО (Критерій 5), а також кодексу етики і процедурам. Таким чином робота не приймається.

Обґрунтування:

2026-05-28

Тетяна Бандура

Дата

експерт